

Сборникът „Ден” на Татяна Толстая

Превод от руски
Теодора Кръстева

Квадрат

През 1913 или 1914, или 1915 година, в кой точно ден не се знае, руският художник от полски произход Казимир Малевич взима голямо платно – 79.5 на 79.5 сантиметра, боядисва го с бяла боя по краищата, а в средата плътно оцветява в черно. Тази простичка операция би могло да извърши всяко дете – е, вярно е, че децата не биха имали търпението да запълнят толкова голяма площ с един цвят. Такава работа е по силите на всеки чертожник, а Малевич е работил като чертожник като по-млад, но чертожниците не се интересуват от толкова прости геометрични форми. Подобна картина би могъл да нарисува душевноболен, но не я е нарисувал, а и да я бе нарисувал, едва ли картината би имала каквито и да било шансове да попадне на изложба в точното време на точното място.

След като извършва тази простичка операция, Малевич става автор на най-знаменитата, най-загадъчната и най-плашещата картина в света – “Черния квадрат”. С простичко движение на четката той веднъж завинаги прокарва непристъпната линия, обозначава пропастта между старото и новото изкуство, между човека и сянката му, между розата и ковчега, между живота и смъртта, между Бога и Дявола. По собствените му думи той “свежда всичко до нула”. Нулата по някаква причина се оказва квадратна, но това просто откритие е едно от най-страшните събития в изкуството в цялата история на неговото съществуване.

Малевич и сам разбира какво е направил. Година–година и половина преди това знаменателно събитие той участва заедно със своите приятели и единомишленици в първия Общоруски конгрес на футуристите – във вила в красива северна местност – и те решават да напишат операта “Победа над

Слънцето” и там, на вилата, без да чакат се заемат с осъществяването ѝ. Малевич оформял сцената. Един от декорите, черно-бял, някак напомнящ бъдещия, все още не появил се квадрат, служил за заден фон на едно от действията. Онова, което е изляло тогава из-под четката му само по себе си, без умисъл и вдъхновено, по-късно в петербургското ателие изведнъж било осъзнато като теоретично достижение, последното, най-висшето постижение – откриването на онази критична, тайнствена, търсена точка, след която, във връзка с която, зад която няма и не може да има нищо. Пипайки с ръце в тъмнината с гениалната интуиция на художник, пророческата прозорливост на Създател, той напипал фигура със забранен цвят – толкова проста, че хиляди са минавали покрай нея, престъпвали са я, пренебрегвали, не забелязвали... А и да си го кажем, малцина преди него са замисляли “победата над Слънцето”, малцина са се осмелявали да предизвикат княза на Тъмнината. Малевич е посмял – и както и се случва в правдивите повести за търговия с Дявола, за възжаждалите Фаустове, Господарят охотно и без да се бави се явил и подсказал на художника простата форма на небитието.

В края на същата 1915 година – вече с пълна пара течала Първата световна война – зловещото платно било представено сред други на изложбата на футуристите. Всички останали работи Малевич просто окачил по стените, както обикновено, а за “Квадрата” било предназначено специално място. На запазена снимка се вижда, че “Черният квадрат” е разположен в ъгъла, под тавана – там и така, както е прието да се закача иконата. Едва ли на него – човека на багрите – му се е изплъзнало съображението, че този най-важен, сакрален ъгъл се нарича “красный” (червен), макар че “красный” тук означава не цвят, а красота. Малевич съзнателно закача черната дупка на сакрално място: своята творба той нарича “икона на нашето време”. Вместо “красный” – черно (липса на цвят), вместо лице – пропадане (липса на линии), вместо икона, т.е. прозорец нагоре към светлината, вечния живот – мрак, подземие, люк в преизподнята, вечна тъмнина.

А. Беноа, съвременник на Малевич - самият той великолепен художник и критик на изкуството, пише за картината: “Черният квадрат с бяла рамка не е просто шега, не е обикновено предизвикателство, не е случаен кратък епизод, случил се в дома на Марсово поле, това е един от актовете на самоутвърждаване на

онова начало, което се именува мерзост на занемаряването и което се перчи с това, че то с прекомерната си гордост, с високомерието си, с погазването на всичко обичливо и нежно ще доведе до гибелта на всички”.

Много години преди това, през септември 1869 година, Лев Толстой е имал някакво странно изживяване, което му оказва огромно влияние през целия му живот и очевидно играе ролята на преломен момент в миросгледа му. Той излиза от къщи в добро настроение, за да направи важна и изгодна покупка: да се сдобри с ново имение. Пътуват с коне, весело разговарят. Настъпва нощта. “Аз задремах, но изведнъж се събудих: нещо се изплаших. (...) Изведнъж ми се стори, че няма нужда, защо да пътувам толкова далеч, че ще умра тук, на чуждо място. И се ужасих. Пътниците решиха да нощуват в градчето Арзамас. Ето, че стигнахме най-накрая до някаква къщичка със стълб. Къщичката беше бяла, но ми се стори, че навява много тъга. Така че дори се почувствах ужасно. (...) Имаше коридорче, сънен човек с петно на шията – петното ми се стори ужасно – ни показа стаята. Стаята беше мрачна. Аз влязох – стана ми още по-лошо.

(...) Чисто измазана квадратна стаичка. Доколкото си спомням, измъчваше ме това, че стаичката е именно квадратна. Имаше един прозорец – с червено перденце... (...) Усещах, че няма да се получи да заспя. Защо пътувах натук? Къде се опитвам да отида? От какво, накъде бягам? Бягам от нещо страшно и не мога да избягам. (...) Излязох в коридора, мислех да си тръгна от онова, което ме мъчеше. Но то излезе след мен и помрачи всичко. А аз все така, даже още повече, се боях.

Що за глупости?- казах си аз.- Защо тъгувам, от какво се страхувам?

– От мен – безшумно ми отвърщаше гласът на смъртта. Тук съм.

(...) Канех се да си лягам, но тъкмо легнах и изведнъж подскочих от ужас. И тъга, тъга – същата духовна тъга, каквато усещаш преди повръщане, само че духовно. Ужасяващо, страшно. Струва ти се, че е страшно до смърт, а като си спомниш, помислиш за живота, то се боиш от отмиращия живот. По някакъв начин животът и смъртта се сливаха в едно. Нещо раздираше душата ми на части и все не можеше да я разреде. Още веднъж отидох да погледна спящите, още веднъж се опитах да заспя; все същият ужас – червен, бял, квадратен. Нещо се къса, но все не може да се скъса. Мъчително, мъчително сухо и злобно, нито капка доброта не

почувствах в себе си, а само премерен, спокоен яд на себе си и на това, което ме е създало.”

Това знаменито и загадъчно събитие в живота на писателя не е просто внезапен пристъп на много силна депресия, а някаква непредвидена среща със смъртта, със злото, получила наименованието “арзамаски ужас”. Червен, бял, квадратен. Звучи като описание на някоя от картините на Малевич.

Лев Толстой, с когото се случила срещата с червено-белия квадрат, по никакъв начин не е могъл нито да предвиди, нито да контролира случващото се. То се е явило пред него, нахвърлило му се е и под влиянието му – неведнага, но неотклонно – той се отрича от живота, който е водил преди това, от семейството, от любовта, от разбирането на близките, от основите на обкръжаващия го свят, от изкуството. Някаква откриване се пред него истина го е довела до празнотата, нулата, саморазрушението. Зает с духовни търсения към края на живота си той не е открил нищо, освен шепа баналности – вариант на ранното християнство, нищо повече. Последователите му също са напуснали света и също не са отишли никъде. Да пиеш чай вместо водка, да не ядеш месо, да осъждаш семейните връзки, сам да си шиеш обувките, при това да шиеш лошо, нескопосано – ето го целия резултат от духовните търсения на личността, преминала през квадрата. “Тук съм” - безшумно прошепне гласът на смъртта и животът тръгва по наклонената плоскост. Още е продължавала борбата, още е предстояла Анна Каренина (безжалостно убита от автора, наказана за това, че е искала да живее), предстояли са още няколко литературни шедьовъра, но квадратът победил, писателят прогонил от себе си животворната сила на изкуството, преминал към примитивни притчи, евтини поучения и угаснал преди физическата си смърт, поразявайки света към края не с художествената сила на своите късни произведения, а с размаха на своите неподправени мъчения, с индивидуалността на протеста си и публичното самобичуване в нечуван дотогава мащаб.

Малевич не е очаквал квадрата, въпреки че го е търсил. В периода преди изобретяването на “супрематизма”¹ (термин на Малевич) той изповядва

¹ Супрематизъм- (лат.) “висш” изк. Формалистично направление в абстрактната живопис през първите десетилетия на ХХ в., което свежда изображенията само до различно оцветени геометрични форми и отрича нуждата от изрисуване на предмети. Казимир Малевич е негов основоположник.

“алогизма”, опита да излезе извън пределите на здравия разум, изповядва “борбата с логизма, естествеността, еснафския разум и предразсъдъците”. Неговият зов бил чул и квадратът му се явил и го е всмукал в себе си. Художникът могъл да се гордее със славата, която му донесла срещата му с Дявола; и той се гордеел. Не знам дали той самият е забелязал двусмислеността, която му е донесла тази слава. ”Най-знаменитата картина на един художник” – това означава, че другите му произведения са по-малко знаменити, не толкова значими, не толкова притегателни, с други думи те са по-лоши. И наистина в сравнение с квадрата всичките му творби странно бледнеят. Той има серия платна с геометрични, ярки селяни, които вместо лица имат празни овали, като прозрачни яйца без зародиши. Това са ярки, декоративни платна, но те изглеждат дребна, суетлива игра с цветовете на дъгата, преди те, трепвайки за последен път, да се смесят в пъстрата фуния и да отидат на бездънното дъно на Квадрата. Той има и пейзажи, розовки, импресионистични, прекалено обикновени – такива са рисували мнозина и дори са ги рисували по-добре. Към края на живота си той се опитва да се върне към фигуративното изкуство и работите му изглеждат толкова зловещо, както би могло да се предположи: не хора, а балсамирани трупове, восъчни кукли напрегнато гледат от рамките на дрехите си, сякаш изрязани от ярки парчета, изрезки от “селската” серия. Разбира се, когато стигнеш върховете, нататък пътят е само надолу. Но ужасът е в това, че на върха няма нищо.

Изкуствоведите с благоговение пишат за Малевич: “Черният квадрат” е събрал в себе си всички живописни представи, съществуващи преди това, той прегражда пътя на натуралистичната имитация, той присъства като абсолютна форма и възвестява изкуството, в което свободните форми – несвързани помежду си или взаимосвързани – съставят смисъла на картината.”

Наистина Квадратът “прегражда пътя” – включително и на самия художник. Той присъства ”като абсолютна форма” – това също е истина, но това означава, че в сравнение с него всички останали форми са ненужни, понеже по определение те не са абсолютни. Той “възвестява изкуството ...” – а това се оказало грешка. Той възвестява края на изкуството, невъзможността му, ненужността му, той е онази печал, в която изгаря изкуството, онзи кратер, в който то пропада, понеже той,

квадратът, според Беноа, цитиран по-горе, е “един от актовете на самоутвърждаване на онова начало, което се именува мерзост на занемаряването и което се перчи с това, че то с прекомерната си гордост, с високомерието си, с погазването на всичко обичливо и нежно ще доведе до гибелта на всички”.

Художникът от “доквадратната” епоха се учи на занаята си цял живот, бори се с мъртвата, неподатлива, хаотична материя, опитвайки се да ѝ вдъхне живот, сякаш раздухва огъня, сякаш се моли, той се опитва да запали в камъка светлината, става на пръсти, изпъва шия, за да погледне там, където човешкото око не достига. Понякога трудът и молбите, ласките му се увенчават с успех; за кратък миг или за по-дълго “това” се случва, “то” идва. Бог (ангел, дух, муза, понякога демон) отстъпват, съгласяват се, изпускат от ръцете си нещата, които са пазели за себе си, за своя скрит от нас чудесен дом. След като измоли божествения подарък, художникът изпитва миг на огромна благодарност, неунизено смирение, непозорна гордост, миг на особени, светли и пречистващи го сълзи – видими или невидими, миг на катарзис. “То” нахлува – “то” идва като вълна. Художникът става суеверен. Той иска срещата да се повтори, той знае, че следващия път може и да не си измоли божествена аудиенция, той отваря духовните си очи, той разбира с дълбокото си вътрешно чувство какво именно (скъперничеството, користта, неоправдано високото самочувствие, надменността) може да затвори пред него райските врати, той се старае така да преобърне вътрешното си усещане, че да не съгреша пред своите ангелски проводници, той знае, че той в най-добрия случай е само съавтор. Художникът знае, че духът се появява където поиска и както поиска, знае, че самият той, художникът, в земния си живот по никакъв начин не е заслужил това духът да избере именно него, а ако това се е случило, трябва с радост да се отблагодари за чудото.

Художникът от “постквадратната” епоха, художникът, който се е помолил на квадрата, погледнал е в черната дупка и не се е отдръпнал от ужас, не вярва на музи и ангели; той има свои, черни ангели с къси метални крила, прагматични и самодоволни господа, които знаят колко струва земната слава и как да сграбчат най-плътните ѝ и многопластови парчета. Занаятът не е нужен, нужна е глава; няма нужда от вдъхновение, нужни са сметки. Хората обичат новото – трябва да се

измисли нещо ново, хората обичат да се възмущават – трябва да ги възмутиш, хората са равнодушни – трябва да ги поразииш: да мушнеш под носа им нещо вонящо, оскърбително, шокиращо. Ако удариш някого, той ще се обърне; тогава трябва да се изплюеш в лицето му, а след това непременно да му вземеш за това пари, иначе това не е изкуство; ако човекът възмутено се разкрещи, то трябва да го обявиш за идиот и да поясниш, че изкуството се състои в съобщаването, че изкуството е мъртво, повтаряйте след мен: мъртво, мъртво, мъртво. Бог е умрял, Бог никога не се е раждал, Бог трябва да бъде стъпкан, Бог ви мрази, Бог е спял идиот, Бог е търговец, Бог – това е Дяволът. Изкуството е мъртво, вие също, ха-ха, плащайте пари, ето ви за това парче лайно, то е истинско, то е тъмно, плътно, от тук е, дръжте го здраво. Няма и никога не е имало “обичливо и нежно”, нито светлина, нито полет, нито светъл лъч сред облаците, нито проблясък в тъмнината, нито сънища, нито обещания. Животът е смърт, смърт тук, смърт веднага.

“По някакъв начин животът и смъртта се сливаха в едно” – с ужас беше написал Лев Толстой и от този момент и до края се е борел както може, както го разбира, както е сумял – титанична битка от библейски мащаб. “Но, Яков не спираше да се бори с Него...”² Страшно е да се гледа борбата на гения с Дявола: ту единият взима връх, ту другият... “Смъртта на Иван Илич” е точно такава поле на битка и дори е трудно да се каже кой е победил. В тази повест Толстой говори – говори, повтаря, убеждава, продънва ни ушите, че животът е смърт. Но в края на повестта неговият умиращ герой се ражда в смъртта, като в нов живот, освобождава се, преобръща се, просветлява се, отива си от нас нанякъде, където той сякаш ще получи утеха. “Новото изкуство” се гаври над самата идея за утеха, просветление, възвисяване – гаври се и се гордее, танцува и тържествува.

Разговорът за Бог или е така безкрайно сложен, че и страшно дори да бъде започван, или напротив – е много прост: ако искаш да има Бог – той съществува. Ако не искаш – няма го. Той е всичко, включително и ние, а за нас той е преди всичко в нас самите. Бог не ни се натрапва – неговия изкривен, лъжовен образ ни натрапват други хора – той просто кротко, като вода, стои в нас. Търсейки го, ние

² Битие 32:25-26

търсим себе си, отричайки го, отричаме себе си, гаврейки се с него, се гаврим над себе си – изборът е наш. Дехуманизацията и десакрализацията са едно и също.

“Десакрализацията” е лозунг на ХХ век, лозунг на необразованите, посредствеността и бездарността. Това е индулгенция, която едни бездарници издават на други, убеждавайки трети, че всичко трябва да бъде така – всичко трябва да бъде безсмислено, долно (като че така е демократично и достъпно), че всеки има правото да съди за всеки, че авторитети не могат принципно да съществуват, че йерархията на ценности е непристойна (та нали всички са равни), че ценността на изкуството се определя само от търсенето и парите. “Новостите” и модните скандали по удивителен начин не са нови и не са скандални: феновете на Квадрата като постижение на изкуството все представят ли, представят разнообразни телесни секрети и изделия от тях, така, както ако Адам и Ева – единият, страдащ от амнезия, а другата – от синдрома на Алцхаймер, се убеждаваха взаимно и своите деца, че те всъщност са глина, само глина и нищо повече.

Числя се “експерт” по “съвременно изкуство” към един от фондовете в Русия, който се финансира с американски средства. Носят ни “художествени проекти” и ние трябва да решим дали да дадем пари за осъществяването им или да не дадем. Заедно с мен в експертния съвет работят истински специалисти по “старо”, доквдратно изкуство, изкусни ценители. Всички ние не можем да понасяме квадрата и “самоутвърждаването на онова начало, което се именува мерзост на занемаряването”. Но на нас ни носят ли, носят проекти за поредната мерзост на занемаряването, само мерзост и нищо друго. Ние сме длъжни да похарчим отделените ни пари, иначе ще закрият фонда. А той изхранва прекалено много хора в бедна страна като Русия. Ние се стараем най-малкото да дадем пари на онези, които са измислили най-малко противното и безсмислено творение. Миналата година дадохме пари на художник, който подреждаше празни рамки около реката; на друг, който беше написал голяма буква “Я”³, хвърляща красива сянка; на група творци, организирали акция по събирането на фекалии след

³ В руския език, освен буква “Я” е и дума – личното местоимение “Аз”.

кучетата в парковете на Петербург. През тази година – на жена, която облепяваше обли камъни с пощенски марки и ги изпращаше по градовете в Русия, и на група, изляла локва кръв в подводница: посетителите трябвало да преминават през локвата, докато слушат историята за Абелар и Елоиза⁴ в слушалките. След поредното заседание излизаме на улицата и пушим мълчаливо, без да се гледаме един друг в очите. После си стискаме ръцете и тутакси се разделяме.

Юли 2000

Частна годишнина

Човешката памет е удивително къса, лошото бързо се забравя, през всяка епоха израстват нови гори и въпреки това няма никаква причина да не отбележим юбилея, дори и да не е кръгъл, а просто годишнина от нещо такова незначително, бързо отминало, но все пак било, съществувало някога, струвало ни се значително и тревожно. Например шестата годишнина от гладната зима, от празния декември на 1991 година.

Спомням си, че през декември 1991 година страшно ни се ядеше. Това беше необичайно за столичните жители състояние, а у ленинградци предизвикваше спомени за блокадата. Всичко си е както винаги – огънове и сняг, скърца под краката; новогодишни елхи – добре дошли, наздраве, и телевизията още е пълна с остроумие и смелост, и даже с душевен човешки трепет, още не са се излюпили от комерсиалното яйце Лев Новожинов⁵ и приятели, той още не е научил тълпата да се наслаждава на изисканото остроумие, с което се презентират потъпканите и оплютите, унижените и оскърбените. Всичко като че ли все още е хуманно, но вече няма какво да се яде. По сергиите е пълно с пластмасови изделия, мъжки вибратори, колани и чангички, оранжерийни или южни – неясно откъде – цветя,

⁴ Пиер Абелар и Елоиза са една от най-прочутите двойки в историята заради голямата им любов, нетипичната за времето им духовна връзка и жестокостта, която ги е разделила. Тази страст отпреди девет века между един средновековен теолог и неговата ученичка скандализираща обществото, в което те живеели.

⁵ Лев Новожинов - Популярен руски журналист и водещ.

врвчици по някаква причина, даже финландски прах за пране – представете си, но не само с прах се живее, а зверски ти се яде. И странно – не два или три пъти на ден, а постоянно, около 14 пъти. И даже онези, които по думите на известно стихотворение шарада:

Моята ПЪРВА сричка привързва кораби,
ВТОРАТА – изобразява храма Руански,
а като ЦЯЛО – едни имат само рубли,
а някои – долар американски -

онези, които имат долар в портмонето си, също искат да ядат, тъй като магазините “Брезички”⁶ са заковани със сурова брезова дъска и нищо органично не може да се купи нито за йени, нито за бонове ⁷. През декември 1991 година обилно валеше сняг, засипваше, затрупваше всички пътечки към бившите магазини, сякаш вече са ненужни – живеете си някак, светият дух да е с вас. Роднините ми решиха да се надишат с чист снежен въздух преди гладната смърт в Дома на писателите – не в онзи, който по-късно изгоря, на река Нева, където в ресторанта някога са продавали Творчески котлет, а в селския, уютния, във Финския залив, в Комарово. Говореше се, че там хранят по три пъти на ден и това реши всичко. След като сложихме на малките деца ушанки, ние се отправихме към Комарово с ледените влакове, където по прозорците, украсени с палмовидна скреж, оптимистичната младеж от предградията беше издраскала простичките названия на органите за размножаване.

Наистина да отпразнуваме годишнината от гладната година! Никой не умря, доколкото знам, т.е. никой от моите познати не умря. Имаше припадъци от глад, но повече от гордост и вегетосъдова дистония . Хубаво беше там, в Комарово, подгрываха Дома така, че подовете във вонящите обществени бани се подуваха, паркетът в обществените коридори, по които също се разхождаше боклучиво-хлорен ветрец, се изкривяваше, пресъхваха алоето и каланхоето в пъстричките тенджери на первазите, където пейзажа през прозорците с падащия сняг трептеше от вълните топъл въздух. Няколко писатели бродеха, тътрейки домъкнатите си чехли по горещите зловонни коридори, и споделяха творческите си планове. В

⁶ «Берёзка» — официално название на мрежа магазини в СССР, където стоките се купували с чуждестранна валута и сертификати.

⁷ Бон- хартиени пари, излезли от употреба и станали обект на колекциониране

трапезарията, за която се мислеше постоянно, като на войник – знаем защо, за обяд даваха по лъжица пудра захар на писател и половин лъжица на членовете на семейството му. Бюфетчийките при писателите бяха зли – онзи, който питаше не може ли още малко, тъй като е ветеран или жена му е парализирана, или децата са малки, беше овикван и засрамен.

Строго, съдържано сядаше писателското семейство на масата, постилаше салфетките на коленете си, държеше лактите си по-ниско от нивото на масата, бавно с лъжица ядеше кубче студена каша от грис, полята с калорично кондензирано мляко от готовата да се отдели Рига. Понякога в кубчето попадеше стафида, тогава съседите деликатно свеждаха поглед. Чиниите оставяхме чисти, като че разресани с гъст гребен, но ексцесии нямаше: никой нищо не ближеше, нямаше нито викове, нито скандали, децата не проявяваха капризи, седяха си тържествено, като на погребение. В ъгъла на далечната маса седяха много бледи, като брашно, баща и 14-годишният му син с еднакви черни прилепнали пуловери. Понякога те едновременно повдигаха поглед и бързо, рязко поглеждаха в залата, и отново свеждаха черните си безжизнени погледи. Беше неизвестно в кой точно литературен жанр работят.

Моите деца, които имаха все пак в джобовете си безполезен в тази буреносна зима “долар американски”, започнали разговор с черно-брашновидния син. Той бил едносричен, уклончив. Баща му се бил обърнал и гледал през прозореца преспите. По време на беседите за Жул Верн и Толкин не помръднал, както не се оживяват при бръмченето на хладилник. Децата коварно дали да се разбере, че имат долар. Двамата – бащата и синът – бързо се оживили: в очите на бащата се запалили ласкави, като при завеждащ учебен отдел, огньове; у сина му се появило вдъхновено лице, като при Огарьов ⁸ на Воробьовите хълмове. “Това е интересно – одобрил таткото – Колко?” – “Един.” - “А можеш ли да направиш още?” – шепнел бащата. “Ние сме спекуланти” – много тихо споделил синът. - “Ще питаме” – отговорили децата ми. – “Ще сме ви много задължени, друже. Имаме интересни предложения” – ласкаво напътствал бащата.

⁸ През 1827 година младите А.И. Херцен и Н.П. Огарьов на Воробьовите хълмове се заклеват да посветят живота си на борба срещу самодържавието. На мястото е издигнат паметник.

Децата ми се върнаха на масата, където събирахме хляба в полиетиленови пликчета, за да го ядем през нощта. “Знаете ли, там има крадци, те искат долари” – казаха децата. Какво ли търсят крадци в Дома на писателите?- помислих си аз, а после пак помислих и не се учудих. Децата ми бяха излъгали таткото и сина му, не бяха сключили с тях изгодни сделки, още два дни ги гледах да седят там в очакване – бледи, черни, в ъгъла с лица на зверове, подушили пролетта, а след това се изгубиха някъде.

Телефоните работеха и ние позвънихме и разбрахме, че в Репино, в Дома на композиторите може да си купиш с пари топла зелена супа. Репино беше далеч и имаше виелица. Сред нас имаше и стари хора, нямаше да стигнем до Репино. Но писателите имаха финландска шейна – нещо подобно на стол с плъзгачи, и ние качихме нашите възрастни на шейната и се изправихме отзад на плъзгачите, оттласквахме се с крака, минахме няколко километра по улиците на това заснежено селище, сред затрупаните с преспи, замрели академични вили, а след това от хълма като вихър към залива, а после покрай замръзналия залив, там, където светеха приветливи огънове, където, все още имаше чудесни продажни бюфетчийки, които са съгласни да дадат разрежена супа на чужди хора от съседния творчески съюз.

След това тези прекрасни жени ни дадоха разтворимо кафе от типа на онези, които предизвикват некроза на червата, но ни беше приятно и топло, силата на духа победи некрозата и не ни се случи нищо лошо. Освен това продадоха на нашите възрастни хора кутия шоколадови бонбони на цената на елмаза “Кохинор”, седнаха при нас на масата и ни разказаха за нещастните си дъщери и подлите зетьове, и за това какви чудесни творчески хора са гостували в Дома им, и че талантливите композитори винаги искат отделни луксозни вили и закачат по стените килими и възглавници, а по-малко талантливите композитори излизат на студа, отиват при тези вили, прилепватт ухо към стените и подслушват творческия процес на талантливите, за да им откраднат музиката и да я представят за своя, но талантливите внимават, а и цялата стена е във възглавници и нелантливите не получават нищо, но те също са хора и също искат топла супа. И нека ядат супа, ако искат.

И нека ядат, те също са хора! Да отбележим с нещо некръглата годишнина от декември 1991 година, да дадем на някого това, което не му се полага. Ние се върнахме в Ленинград, а тогава си дойде от Москва и баща ми с придобивка: на делегатите от парламента на Руската Федерация давали по шест таблетки аспирин, но той се наредил два пъти и му дали дванадесет, престорили се, че не са забелязали как е хитрувал.

Който както иска, но аз ще отбележа своите годишнини: деня, в който въщи се върна баща ми през 1991 година и плака. Той бил купил в бюфета пирожки и гордо се канел да донесе придобивката въщи, когатно възрастна дама, негова връстница, плахо тътреща се покрай него, го попитала: “... по колко са пирожките, по пет копейки?...” – “Не, по дванадесет” – отговорил баща ми. – “О – казала дамата със съжаление – не мога да си ги позволя.” – И той пъхнал торбичката в ръцете ѝ и избягал надалеч, възрастен човек, без да се обръща – от този напомнящ за Достоевски срам и ужас от това, че не е могъл да не ѝ пъхне торбичката; от това, че е знаел как ще се почувства, оставайки там с торбичката в ръце; от това, че по никакъв начин не можеш да поправиш нищо и не можеш да се оправдаеш пред никого.

Ще отбележа и 24 декември 1991 година, католическата Коледа, когато вечерта на вратата позвъни човек от Еврейската общност и ми натика с всички сили огромен, до кръста, сандък с хуманитарна помощ – на нас, които не сме евреи, не сме и католици, а сме просто гладни хора. В сандъка имаше храна, много храна. Човекът ни поздрави по неизвестен повод, извини ни се неизвестно защо и си отиде. Ние, десетима души, не знаехме какво специално да кажем и гледахме как той слиза с асансьора, от шахтата вееше студ.

Отворихме сандъка – там имаше немско брашно, арабски макарони, някаква международна кокосова маниока – та нали не само ние искахме да ядем, след нас, на изток, до Тихия океан, се простираха още 6 версти⁹ заснежено пространство. Трогнати ние помълчахме, няма да кажа за какво си мислехме. “Какво пък, може да преминем към юдаизма?” – опита се да се пошегува баща ми.

Но от това наистина нямаше никаква нужда.

⁹ Верста - старинна руска мярка за дължина, до въвеждането на метричната система, равнява се на 1.06 километра.

Септември 1997

Женски ден

Вкъщи презираха 8 март: смятаха го за държавен празник. Държавното означава принудително-фалшиво, със надуване на духови инструменти, ходене в строй, масово попълване на картички, наречени поздравителни. “Желаем успехи в труда!..” Държавно – това е, когато ти крещат, унижават те, сочат те с пръст: стой изправен и не пристъпвай от крак на крак! Това е, когато всичко топло, домашно, добро и уютно е изнесено в просъница на студа, осмяно, подложено на оскърбления. Държавно – това е училището, първата проба на затвора. В училище те учат на лоши и противоречиви неща. Казват ти: “Сам може са умреш, но спаси другаря си.” И веднага ти заповядват да доносничаш. Казват ти: “Трябва да помагаш на приятел”, а ти забраняват да преписваш. И в часовете по пеене пеят ли, пеят за някакви мъртви орлета¹⁰, пионери, партизани, войници, уж храбри момчета, които пълзят в тила на неясния враг, за да му навредят, а както знаем, момчетата винаги нанасят вреди, какво да се прави – пееш си с отвращение, от държавна, хладна отговорност.

Черна училищна зима, воня на мастилници, които не протичат, неприлична дума, издраскана на чина, подове, намазани с червен паркетин, кабинетът на завеждащата учебен отдел, покрай който хладно преминаваш: а ако изскочи и се развика, охранена, тресейки румени бузи, полупобеляли коси, сплетени на плитки тип кошничка, – ужас – всичко това е държавата.

Стените са кафяви, навяващи тъга, и трябва да носиш кафяви дрехи, за да не се различаваш от стените. В косите тези, който има плитки, трябва да си заплитат черни или кафяви ленти, а по празниците – бели. Празниците при тях са, когато на всеки етаж от високоговорителите се носи музика и пеене: “Да мечтаем! Трябва да мечтаем!” – пее ангелски хор провокатори, а в класната стая Валентина

¹⁰ Орле - Пионер, ученик по време на войната, който е воювал в партизански отряд или е бил син на полна. По строфа от съветска песен: "Орлёнок, орлёнок, взлети выше солнца... Меня называют орлёнком в отряде, враги называют орлом."

Тимовеевна си дере гърлото, почуквайки с кокалчетата на пръстите си по бюрото: “Не те питах за това!... Трябва да ме слушаш!... Нещо се размечта!...” Празници – това е, когато напъхват държавните цветя гладиолите в бутилки от мляко и плътно покриват с тях нишите, където скрит от въздушната вълна, която създават тичащите сякаш в табун хулигани, стои и сляпо блести с блажна боя белият Илич. По празниците часовете са по-малко, но няма да те пуснат въщи: трябва да отидеш в актовата зала, където ще има представление. И ще бъде добре, ако ми позволят да седна на дървените сгъваеми столове, който прищипват ту пръстите, ту роклята ми, и ще ме принудят да изпълня нещо и тогава задължително ще ме унижат и ще ми отмъстят. Ще ми отмъстят, че мога да чета бързо и не искам да чета бавно, да сричам, че се справям с трудния текст: “ТУК Е КОТКАТА. А ТАМ?” На празника на буквите ще ме накарат да изобразя буквата “Р”, която не произнасям. “Рие в земята черна къртица,/ наторява лехица”. И всички ще ми се смеят. И дебелата лелка, завеждащата учебен отдел – не човек, а слепнала се буца, винаги облечена с една и съща тъмносиня покривка, – също ще раззине от първия ред своята ремонтирана, обкована със стомана уста: ха-ха-ха.

В междучасията ще трябва да ходим в кръг по двойки, държейки се под ръка. Бих искала да ходя под ръка с мургавото момче Даниилов или в най-лошия случай с момичето с чудното име Роза и с малки сини обеци в ушите. Но не ти се налага да избираш: правят ни двойка с Володя, трябва да му държа потната, обсипана с брадавици лапичка. Аз съм на седем и страдам. Нещо, не знам точно какво, в мен е оскърбено и се бунтува. Не искам. Държавата (въпреки че не знам тази дума) ме притиска със своите фикуси в процепите между прозорците, картини с позлатени рамки, отместени от стените (“Ловци на размумка”, “Богатири на кръстопът” – сбирщина мътни издроди, но аз все още не знам и тези думи). Краката се бавят и затъват в червения гъст държавен паркетин. Светлината е бледа. Брадавиците на Володя, подобно на сух грах, се впиват в изплашената ми длан. Изведнъж с викове, шум и син плясък някой едър се нахвърля срещу мен с вълна от пот, хваща ме, откъсва ме от джуджето с дребни лунички Володя, дърпа ме, влачи ме, извиква, хвърля ме по средата, изтласква ме в специална позорна редица посред залата, където стоят безнадеждните: двойкарите, убийците, плюещи през тръбички

сдвкана хартия, терористите, забравили вкъщи тетрадката си, враговете на човечеството, които не са си пришили якичката. Мен! Мен!... Мен?!

Вече са двама, после трима; викат, вдигат нагоре огромните си ръце, въртят очи огромни като мелнични колела, още секунда и ще ме разкъсат на парчета. Жени, фурии, учителки. Какво, какво има, защо? Какво не е наред?... Сред кипежа разбирам обвинението и присъдата: там, отзад, където не виждам, на плитката си имам червена лента – мама беше сплела в плитката ми червена вместо черна лента, майка ми е престъпник, аз също, ние с мама сме съкрушили основите, разтресли опорите, замислили сме да ги съборим, подринали сме, изсмяли сме се, презрели сме. Смаяна стоя в позорната редица с убийци и разложители: малки изплашени, с уголемени от срам и страх очи, но подозрително усмихващи се седемгодишни престъпници; приравнена с тях, принижена до тях, стрита на прах, чудовище с кафява рокличка и изгладена престилка. Червената позорна лента – развратна лента, женска лента – незабележимо гори на гърба ми като кленово листо, асо каро, огнен знак. Зачервените от викове лица са се навели над мен, устите раззинати, през прахта на десетилетията не чувам, не разбирам думите... Когато идва пролетта, събират по три копейки и купуват картички, а след това ни ги раздават, подреждат ги на чиновете – за всеки по една гланцирана картичка. От едната страна на картичката има осмица, примка, лентата на Мьобиус, точно такава ми беше показвал татко направена от хартия: виж, ето лентичка, а така? И аз я преобръщам. И така? Съединявам краищата... а сега кажи къде е външната и къде вътрешната страна? Аз не разбирам къде, вие ми се свят. Аз държа хартиената примка в ръце и я опипвам с пръсти.

Взимам молив и правя линия по лентичката: безполезно е, пак нищо няма да разбере, всички неща в света си имат външна и вътрешна страна, а тя има само една страна – само една, винаги една, това е някаква измама, това е лъжа, така не се случва!

Държавната картичка има две обикновени страни: от едната е червената лента на осмицата, забранена, женска, престъпна лента, змия, която се е захапала за опашката; под нея стръкче мимоза – циганско, несъществуващо в природата растение – то се появява веднъж годишно, през пролетните вечери, свети с жълтите

си топчета в петербургския влажен мрак, носят го вкъщи и то тутакси умира, не издържало на насилието.

От другата страна на картончето има бяла разчертана повърхност и на нея под диктовката на червенолици тлъсти наблюдатели, почукващи с кокалчетата на пръстите си по бюрото, покорно пишем: “Скъпа мамо! Желая ти много щастие в личния живот... успехи в труда... мирно небе.”

С едър като тиквени семки почерк на седемгодишна старателно изписвам върху бялата гланцирана хартия държавни, изпразнени от съдържание думи. Чужди думи, защото все още нямам свои. Дланите ми са покрити с брадавици – брадавиците са заразни и притичват от ученик към ученик – скоро целият клас, целият колектив, всички задружни деца ще се покрият с тях, защото всички трябва да бъдат като един, защото така казват огромната жена с кокалчетата и жената с тъмносиньо покривало, със стоманени зъби, и слепият Илич, задушаваш се от гладиолите, – всички трябва да бъдат като един. На гърба си имам черна лента на плитката... вероятно черното трябва да бъде черно като държавната нощ, но аз се дърпам встрани и проверявам изплашено: така ли е? Не цъфти ли там между лопатките ми беззаконие и беззащитност? Дали не съм донесла със себе си в този кафяв, тих затвор милия домашен знак, милото домашно цвете да бъде поругано и осмяно? – но и тези думи още не знам, както не знам никакви думи, за да изкрещя – на кого? – за унижението и поругаването – какво поругаване? На какво? – Откъде да знам!

Подписвам се: “Твоя дъщеря Таня.” Мисля си без думи, представям си как ще занеса тази страшна държавна картичка, тази заразна брадавица вкъщи, на майка си, на нищо не подозиращата си майка, как ще й занеса тези грешни, лъжливи думи – без аромат, без целувка, без чувства, без неизказана нежност, без онези сънища със сърцебиене, когато тя пуска ръката ми и се разтваря в тълпата, а аз безгласно крещя след нея – аз ще й поднеса тази страшна, брадавична, мъртва картичка и тя изплашено ще впери поглед в червената осмица със стоманени държавни зъби... аз ще заразя къщата и мъртвата мимоза ще плъзне с брадавиците по мамините ръце.

... Отивам си вкъщи през дворовете, покрай почернелите и слегнали се преспи, по Кировския проспект, осветен от негаснеща пролетна жълта заря, и през мостчето, и покрай циганките, които стоят като тъмни сенки на кръстопътите, в сгъстяващия се здрач; не виждам какво правят, не знам какво държат в ръце, само аромата – райски, жълт, южен – усещам зад гърба си – маминия аромат, моя аромат, ничий, свободен, женски, пролетен, вечен, неизразим, без думи.

Приближавам се към къщата, издигаща се над мен като сива грамада: прозорците вече горят, вечерна музика на парцали се утърколва през прозорчетата, небето е пламнало в жълто, смътно чувство ме терзае и не знам какво да правя с него. Не знам какво да правя със себе си и коя съм аз, и какво трябва да мисля, какви думи има и за какво наказват хората, какво им е позволено и какво не.

В раницата ми лежи мъртвата картичка, чумавият билет; наредиха ми да го предам нататък, но по някаква причина не искам, а трябва, но не искам, а го очакват, но аз не искам. Ято жени с викове и почукване са се нахвърлили върху мен, почукват в мозъка ми, притискат ме и ме блъскат: дай я, дай я, нека тя също... като нас... И ние също... и всички... и всички... никой няма да избегне... Жълтото небе на влажния запад отвътре се изпълва с тъмнина, сгъстява се, наподобявайки извара, гори, без да угасва. Какво трябва да си мисля? Какво? Сядам на твърдата пейка – студ през трикотажните панталони, малки шушони в почернелия сняг, раницата на кълбо в краката. Аз свеждам глава към коленете си, набързо и за кратко плача, а после събирам раницата си, събирам себе си, въздишам на пресекулки, изтривам лицето си с ръкавица и решително крача в котешката тъмнина на парадния вход.

Ноември 1998

Няма да има кино

Клинтън си призна и веднага стана скучно и празно, въобще няма какво да се прави. Сериалът свърши, екранът изгасна, зрителите, мижейки от дневната светлина, излизат от полутъмната зала да подишат въздух; чистачките измитат

разсипаните пуканки и хартиени чашки, от които толкова удобно се пие лепкавата национална напитка. Е, това вече е всичко, няма да има продължение.

Това не е честно, той развали всичко! Още цели две години ще заема президентското кресло, успешно или не ще управлява страната, удачно или не ще се занимава с външна политика, икономика... а за душата? Ще ни даде хляб, а зрелищата?

Скука в американското провинциално градче някъде в Средните щати – или където и да било – Макдоналдс, химическо чистене, бензиностанция. Картонени къщички с късче окосена полянка, кучета, които не лаят. Бирария, кегелбан¹¹. В пощенската кутия пълно с насила доставяни каталози: купи си съдове, изпъстрени с розички; облепи вътрешната страна на малкия шкаф за съдове със самозалепяща се лепенка: патета с жълти панделки с усмивка следват кокошките с червени шапчици без каквато и да е задна мисъл. Купи си книга: сто сюжета от световната литература върху 300 страници, и ще поразис съседа си със своята ерудиция. За развлечение купи гаден бонбон и почерпи приятел: след пет минути приятелят ще започне да замърсява въздуха с невиджана сила и цялата ви компания ще си умре от смях.

Е, прочете краткото съдържание на “Ана Каренина” (оказва се, че там пише не само за Ана, но и за някакъв Левин с неговата Кити; съседът ти ще се учуди); облепи с патета всичко, което можеше, проветри след доверчивия си приятел – какво ще правиш? Работният ден приключи, стъмва се рано, няма къде да ходиш. Като вълна приижда вечерното съзнание, искаш приключения, събития – но къде да ги намериш? – пътища, но къде да отидеш? Искаш да фантазираш: за приключения, за път, опасности, вълнуващи тайни, красавици, стрелба, власт над света. И ако някога разказваха приказки край огнището, след това започнаха да четат романи, поклащайки се в люлеещия се стол, после семействата ходеха, все за същото, на кино, то сега мечтаят пред телевизора. И не само защото не трябва да ходят никъде, не само защото можеш да си лежиш пред телевизора, да ядеш и пиеш по време на рекламните паузи – да притичаш да пикаеш, не само защото мързеливо можеш да превключваш каналите, а главно, струва ми се, поради това,

¹¹ Кегелбан – дървена пътека за игра на кегли или специално помещение с такава пътека.

че степента на приближеност на телевизионните събития до реалния живот не може да се сравни с нищо: докато аз си лежа тук на дивана, те там, в същия този момент, ето какво правят, и така нататък. И аз като че също съм там, с тях – сред блясъка, риска, вълненията, интригите, макар че наоколо е тъмно, пусто, шумолене на царевични поля, разкъсващо сърцето, ако все още някой има сърце.

Както и да тупти то, нашето доверчиво сърце, от четенето на книги, както и да примира в тъмната зала, за съжаление ние не можем да забравим, че всичко това не е истинско: персонажите в книгите са измислени от някого, някой играе екранните красавици. Там има дим, а тук са истинските хора, подобни на нас. Книгата е прочетена, филмът е свършил, а актьорът се е изтупал и си е тръгнал – накъде? При дългокраката Н. или пък при пищногърдата Х.? Не можем да видим! Но все пак ни е интересно! Ние с вас няма къде да отидем! Цветните списания внимателно следят живота на актьорите: тук безусловно има купища вълнения, купища непредсказуеми неща. Някой бил буйствал в ресторант, набил оберкелнера, смъркал и се боцкал, лекува се от пианство и явно няма скоро да влезе в ролята на доверчив и с ясен поглед притежател на малък, но толкова разбираем речников запас. Тази се била наяла с пица и много напълняла, грози я прекратяване на договора. О, не, пак е отслабнала. О, не, пак дебелее. Колебаем се между завистта и злорадството, а това придава динамика на позадрямалия ни живот. Мозъкът не спи и ние постоянно сме в очакване на новини.

От участниците в шоубизнеса имаме правото да изискваме колкото се може повече “шокиращи скандали”. Пианството и изневерите всъщност изобщо никого не шокират – и самите ние сме такива, но по традиция трябва да вземеш далекогледа, да се покатериш на шкафа и, извивайки шия, да впериш поглед в закрития с пердета прозорец на съседите, в процепа между пердетата, и да бъдеш дълбоко “потресен” от видяното. Никой не желае съседите “да прекратят това веднага”, точно обратното – давайте още. Холивудските скандали са нещо свято.

Участниците в шоубизнеса сами си поръчват слухове за себе си: престанеш ли да се мяркаш – ще те забравят.

Клинтън е плът от плътта на потребителските блянове, добре и правилно започна кариерата си на президент: с малка, неловка, очевидна за всички лъжа.

Пушил ли е марихуана като млад? Пушил, но “не бил гълтал”. Просто подържал в устата си. Фрапиращо глупаво; веднага ти става интересно. Сядаме (лягаме) пред екраните, запасявайки се с чипс. Какво става в следващата серия? Аха, с връзки е избегнал армията. А лъже, че не е така. А ето ги и документите. Ето че още една дъждовна вечер не мина напразно. И какво още? Освен това се разкрива някогашно мошеничество с месни фючърси¹²: завладяващо за тези, които разбират от цифри, а мнозина разбират. Следваща серия: Пола Джоунс. Чудесно, имало ли е сексуален тормоз – не е ли имало? Щедрата на подробности Пола публично и многократно умира от срам. Пола ви е омръзнала?- заповядайте: самоубийство на най-добрия му приятел Винсент Фостър – да не би Бил с Хилари да са го довършили? Къде можете да намерите такъв холивудски президент? На ти втори мандат! Втори мандат на президентството, “Терминатор-2”, “Мухата-2”, втора серия на “Отнесени от вихъра” – Моника. Ето че няма да кажа нито думичка за Моника, защото читателят и без това знае, следил е, гадал е, подозирал е, втренчвал се е, не съм вчерашен и така нататък. Впрочем също като мен. Защо, нима си нямаме своя работа? Ами просто така се получава, нали всички знаят, всички се интересуват.

По всички правила на жанра Клинтън трябваше да държи зрителите в напрежение за сценария до края на президентския си мандат. Към есента на 2000 година договорът му изтича – ето тогава и можеше да си признае: лъгал си (картите винаги се разкриват към края на фабулата). А той, ей го на, взе, че си призна сега, през август 1998-ма. Не, така не бива. Не разбирам как ще я караме ние после. Как да преживеем оставащото време. Онова, което се простира по цялото шумно пространство на разстилащото се разочарование.

Някой от нашите телевизионни коментатори, опитвайки се да подгрее зрителския интерес, съобщи с фалшивозагрижен глас, че сега за Бил били престоали тежки мигове на обяснения с жена му, дъщеря му... Напразни хитринки: ние разбираме законите на жанра, простите правила на колективната сапунена опера. Нищо не му предстои, на нас ни предстои, предстои ни да живеем година и половина наред пущинака, сред шумоленето на царевица, на прашната педя земя между Макдоналдс и бензиностанцията, без сълзи, без живот, без чужда любов.

¹² Фючърси - сделки с още произведени стоки на фондовата или стоковата борса.

Светлината изгасна, киното приключи, операторите сгъват кабелите. Няма никаква жена и никаква дъщеря: актрисите избърсват с хартиени салфетки грима, равнодушно се преобличат, прибират пудриерите в чантичките си и се разотиват.

Разбира се, може още известно време да се различава темата: ако каза истината през август, защо лъжеше през януари – но и това е скучно. Лъгал е – хубаво, и ние бихме излъгали. Може да се опиташ да откриеш нова участничка в извънбрачната афера, но това ще бъде повторение. Може да се измислят странични разклонения на сюжета: Клинтън, приближавайки се незабелязано, съборва Мадлин Олбрайн в храстите – но Мадлин не е касова фигура, едва ли ще се развълнуваме. Не, остава му само да облепи Белия дом с кокошки с шапчици.

Тъжно е. За патриарха предстои дълга дъждовна есен. Каруцарьо, не подкарвай конете, вече няма накъде да бързаме и кого да обичаме. Оставаме си в страшна самота насаме със себе си, насаме с кънтящата, звънка празнота на собственото си безмисленото и с нищо не запълнено ”аз”.

Ноември 1998

Забрави мойто име ти¹³

- Василий Иванович!... Появи се Бангладеш!

- Петка, важното е да не го чешеш!

Виц

Въпреки съвета на Василий Иванович, иска ти се да чешеш, защото те сърби. Появи се... а кой именно се появи? Знам как се казва ТОВА на английски: Commonwealth, а как е на руски – не знам. Какъв ужас!

Не знам как се казва Родината. Звъня на “Гласа на Америка”: “Здрасти, извинете, помните ли как сега се казва страната ни?” Чува се как мислят. “Общност... Общност... Володя! Воло-о-одя!.. Как се казва Съветският Съюз?... Общност на... Независимите... Държави.” – “Така ли беше?”- “Май че е така.”

¹³ *Пушкин, А.С.* Избрани произведения в 6 тома. Том втори. Стихотворения (прев. Андрей Германов). София: Народна култура, 1970, с. 159.

Оказа се, че не е точно така. Анкетирах другите бивши вредители от бившия СССР – мненията се разделиха. Съюз на суверенните, Общност на суверенните, Евразийска общност и така нататък, и всички бяха прави, защото всички варианти се бяха появявали в пресата и по телевизията, защото “съюз” и “общност” всъщност е едно и също, “суверенен” и “независим” също е едно и също, освен това “страна” и “държава” е едно и също, особено при обратен превод от чуждите езици, не смогващи да настигнат капризите и придирчивостта на нашите ръководители (като се има предвид, че не сме сигурни кой точно ни ръководи и на какво основание).

Въпреки че есперантото още не станало при нас държавен език, очертанятията му вече отчетливо прозират през разстилащата се тъкан на езика на родните трепетлики: по данните на ТВ Информ, СССР не е ССС, не е ССР и не е ССД, а е ОНД, а после ще бъде СЕАНД или СНЕАД, при което Москва = Минск, или Меанск, а не СПб¹⁴, както са се надявали мнозина. Защо “Д”, а не е “С” и не е “Р”? Защото Конфедерация е ек. Как ще функционира този (това?) СЕАНД/СНЕАД и ще може ли обикновен човек от Ярославъл или Колтуши просто така да вземе да отиде да се поплацика в замърсените води на Черно море, както доверчиво е свикнал, или прекият път през Чернигов, както някога, или ще зарастне с бурени и никой без украински паспорт няма да преминава нито пешком, нито с превозно средство и колко митнически соловей-разбойници¹⁵ ще са необходими, за да да баламосваш с оглушително свиркане бившите поданници на Голямата Совдепия¹⁶ – не ние знаем. Не са ни питали. По-точно питаха ни, пръснаха сума ти рубли по референдуми, а после пак направиха така, както те искаха. Така ни се пада. Ние сме склонни към измяна и промяна като вятър през май. През март дружно гласуваме да се държим заедно, в Съюза. През декември също толкова дружно точно обратното. Капризен е съветският народ! Както казваше една от героините на Нона Мордюкова: “Ту му се иска това. Ту изведнъж – другото”.

Така че нека се разправят с тези неща президентите. Да поговорим за думите. Както се полага в първите дни от Творенето, сърбеж за назоваване и

¹⁴ СПб – съкращение на Санкт Петербург.

¹⁵ Герой от руските народни приказки, горско чудовище, което напада пътниците и издава смъртоносен звук, когато подсвирква.

¹⁶ Жаргонно наименование на Съветския съюз.

преназоваване обхвана народите и техните вождове. В зората на комунизма, спомням си, предпочитаха цифрите, абривиатурите и фамилиите на началството. Улица “3 юли”. ДК “Ленсъвет”. Град Карлолибкнехтовск¹⁷. Захарно-рафинатен завод “Мантулин”. “Красиво...” – мислеха си болшевиците. Сега това не е модерно, сега също толкова насилствено традицията повелява да изпадаме в друга крайност: въпреки фонетичните закони на живия (руски) език трябва да възпроизвеждаме звуци от други говори, максимално приближавайки ги до звученето на оригинала. Примерите за това фонетично или фанатично високомерие са общоизвестни: невъзпроизводимото на руски излишно “н” в името на естонската столица¹⁸, “кыргыз” (къркгъиз) вместо “киргиз” и т.н. Всичко това вече се обсъжда ли, обсъжда, патриотите от ярост скубеха косите на собствените си глави, демократите – на патриотичните глави. Обаче за всички беше ясно, че това е ма-а-алко наказание на руския език за имперската политика на неговите носители. “На ти сега...” – както казваха възпитателките в детската градина. “Беларусия” поиска да се казва “Беларус”: да са живи и здрави?! На нас, руснаците¹⁹, не ни пука: безударното “о” и безударното “а” звучат еднакво. На всички носители на “окащите”²⁰ диалекти ще им се наложи да попъхтят, но нали те не са на власт. Между другото няма да чуем дали са изпратени дипломатически ноти на Украйна във връзка с това, че в украинския език “г” не е експлозивен, а е фрикативен звук. Как те там с “къркгъизците” ще се справят, миличките, няма ли да ги обидят случайно? (Ладсбергис неотдавна обясни на жителите на Беларус, че неговите поданници ще наричат беларусите “гудай”, за да знаят и да отзовават на това име. И нищо, не последваха народни вълнения. Въпрос на място: може ли аз също да казвам “гудай”, или ще ме смятат за кръвожадно империалистическо куче?)

Разбира се, своето си име е скъпо за всеки. Разказват, че веднъж в Института по изтокознание от източна страна пристигнал господин Мудак. Изнася лекция;

¹⁷ Карл Либкнехт (Karl Liebknecht) е немски политик, социалист. Син на Вилхелм Либкнехт, един от основателите на германската социалдемократическа партия.

¹⁸ Талин на руски се пише с две “л” (Таллин), а на естонски и с две “н” *Tallinn*, за каквото изписване (Таллинн) естонците настоявали.

¹⁹ Използвана е думата “москаль”, употребявана обикновено от украинците по отношение към руснаците с нотка на пренебрежение и ирония.

²⁰ В руския език безударно “о” звучи като безударно “а”, но в някои диалекти, наречени “окащи”, на мястото на безударно “о” се произнася “о”.

трябва да го представят: неловко е все пак. Нашите казват: “Думата взима господин Мюдък.” Професорът ги поправя: “Простете, но се казвам Мудак.” Нашите пак: “Ще говори господин Мюдък”, а онзи се сърди: “Но аз съм Мудак! Мудак!” Махнали с ръка и решили: щом настоява, да върви по дяволите. ... Това е приказка, но размисли!! Смисъл в нея потърси²¹. Не всяко самоназоваване е благозвучно за слуха на другите народи и е глупаво да се настоява да бъде възпроизведено адекватно. Някого да го влече името на крема за лице “Калодерма”²²? А това са звукове от божествената реч на елините. За любителите на прекрасното: в Америка има средство против настинка “Дристан”. Да го заимстваме?

СЕАНД (ако се утвърди такава) не предизвиква негативни асоциации, поне на руски, но уви, звучи отвратително и неустойчиво, тъй като е дума от среден род²³, а има окончанието на мъжки род. Добре, че не е СЕАНС. Езиковата безвкусица на президентите основатели огорчава, но не учудва: партийнособственическият им стаж не е малък, партийният билет на Кравчук²⁴ още не е изстинал, на заболялото го от честото повтаряне ухо, свикнало с всякакви Вторчермет и Гособлснабсбыт²⁵ му е мило и СЕАНД. Важното е дали в пика на управлението на Горбачов е правилно? Оскъдната фантазия на вождовете се проявява и в това, че бившите секретари като един решиха да се преименуват в президенти, въпреки че можеха да избират: гетман, емир, глава, ерцхерцог, отговорник, отоман, велик княз, шахиншах, султан, старши чобан, малко ли възможности има!

Някак е противно да се смяташ за гражданин на това СЕАНД. Но мисля, че това не е за дълго. При някои народи е прието да се дават все нови и нови имена на детето през различните важни моменти от живота му: първо, при раждането му, после, когато му поникне първото зъбче, след това, когато за първи път се постриже, когато се ожени... Още много пъти ще ни преименуват, прекроят,

²¹ *Пушкин, А.С.* Избрани произведения в 6 тома. Том трети: поеми и приказки (прев. Андрей Германов). София: Народна култура, 1971, с. 412.

²² От “кал” - екскременти

²³ На руски думата государство (държава) е от среден род и влияе на рода на абривиатурата.

²⁴ Леонид Кравчук е първият президент на Украйна. Подписва разпадането на СССР и учредяването на ОНД.

²⁵ Съкращения, характерни за СССР. Названия на предприятия: “Вторчермет” – вторична обработка на черни метали и “Гособлснабсбыт” - държавно областно снабдяване и пласмент.

стеснят, разширят, сватосат, скарат, помирят, нахранят, ограбят... А засега не е по силите на двуглавия ни орел - с ушанка и тюрбетейка²⁶- нито да се раздели в себе си, нито да се съедини със себе си. А дали той, огромнен, проскубан и безименен, като чудноват мутант, който не е пуснат навреме от Ноевия ковчег и се е загубил над врящите води на потопа, ще се добере до сушата или ще се изгуби в мрака?

Декември 1991

Лъжица за картофи

Прииска ми се да купя чаши, лъжици и вилици и смело и свободно влязох в магазина.

- Оставете си чантичката – печално каза възрастната жена, която дежуреше край дървените шкафчета с номерца.

- Какъв е проблемът? – разтревожих се аз.

Жената извърна очи нагоре и едва забележимо издаде челюст напред – в този смисъл, че, знаете ли, всичко се случва: правят се, че са дошли да купуват, а през това време... Впрочем магазинът се казваше “Фея на домашното огнище” – нещо доста езическо и сакрално, вероятно предполагащо даже ритуално разсъбличане. Може би за да не оскверняват храма, посетителите трябва да оставят навън светските предмети. Какво да се прави, дадох ѝ чантичката и веднага започнах мъчително да си мисля за нея. Ами ако шкафчената лелка поглежда зад гърба ми съдържанието? Ами ако се обърка и даде чантичката ми на някого друго? Ами ако се отдръпне за минута, някой притича и я грабне?

Затова аз се дърпах и обръщах с лице към шкафчетата и пазителката им. Едва започнах да се дърпам и обръщам и зад гърба ми се появи мъж със скъп, но чувалест костюм – служител на култа на Феята. Той започна внимателно да оглежда ръцете ми: само че щом се обърнех, той веднага започваше да оглежда пода. А на пода нямаше нищо интересно.

²⁶ Тюрбетейка – плитка шарена татарска шапчица

- Хармония – разбрах. Докато аз си мисля какво ще ми откраднат, те ще си мислят какво ще им открадна аз.

Разтворих пръсти и сложих ръце малко встрани, за да се вижда, че не сгъвам пръст като кукичка, не закачам и не издърпвам предмети от витрината. Освен това тръгнах с особено бавна стъпка, за да им покажа, че не бягам през глава с несправедливо заграбеното.

В магазина беше пълно с чашки и лъжици. Един сервиз за кафе даже не беше лош и аз се наведох, за да го разгледам отблизо. Мъжът зад гърба ми застана по-удобно и също се наведе. Сигурно така правят винаги около огнището.

“Дали да не го взема? – мислех си аз. – Чашите са бели със светлосиня шарка. Мънички, но скромни?.” Сега, когато приятели ми дойдат на гости – да кажем Наташа, Дима и Серьожа, ще ми бъде приятно да ги черпя с кафе от съдове, който не са поскупени. Те ще се веселят, ще се смеят и на всички ще им бъде добре и приятно.

Сервизът струваше точно 5 485 200 рубли. Получава се по 914 200 на всеки. Почти милион стари пари. Сто четирдесет и седем долара. Какво означава това – Дима ще хваща с ръце чашка за 147 долара?! С треперещите си ръце на пияница? Няма да го бъде, Дима отпада. Наташа? Тя обича да размахва чашата, докато говори. Аз ще следя траекторията на чашата, ще се вълнувам да остане непокътната и ще изпусна нишката на разговора. А за какво ми е разговор, чиято нишка ще изпусна? А Серьожа обича да тупва чашата на чинийката с размах. Приятелите ми не могат да съответстват на бъдещите ми съдове. Или те, или чашите. Какво да се прави, край на визитите им. Далеч от моето огнище. Уви.

След като се отказах от дългогодишно приятелство, аз претеглих на ум кой ще издържи това изпитание. Останаха Паша и Лена. Те са кротки. Тук погледът ми попадна на друг сервиз, по-симпатичен от миналия. Представих си как Паша пие от тази чашка – бяла с червена ивица. Цена – 11 210 400 стари пари, т.е. 301 долара на муцуна. Н-да. А ризата на Паша струва най-много десетина и маншетите са се поизтъркали. А обувките на Лена са купени миналата година. И изобщо кои са тези Лена и Паша? И защо вечно искат кафе, да си пият напитка от жълъди от емайлирани халби – всяка жаба да си знае гъола. “Ще свариш ли кафенце?..” – “Не,

Лена – ще отвърна аз, хладно поглеждайки настрани. – И изобщо, Лена... Ти не подхождаш на тези чаши. Скрый се под масата, че сега ще дойде Бил Гейтс.”

Като се опомних, се откъснах от витрината. Зад мен вече стояха трима олтарни служители, едни гледаха в пода, други – тавана. Без да открадна сервиза продължих натътък. Тримата безшумно ме последваха. Интересно, как Бил Гейтс пие кафе – с или без захар? Лъжичката за захар сребрееше на витрината в компанията на големите си сестри. Да взема да купя на Бил лъжица, какво толкова. 121 долара бройката. Сервиз плюс лъжици... Да, но трябва още и торта – Бил Гейтс смътно се асоциира с торта. Шест вилици за торта – 1177 долара. Общо 3713. Ако изнеса всички мебели от апартамента, продам пералната машина и месец поседя в метрото с надпис: “Всичко изгоря, внуците изгубиха краката си, помогнете за ремонта на храма.”, то мисля, че ще се справя. При условие, разбира се, че още година се храня само с картофи. Най-отдолу на витрината, между “ч. лъжица” и “л. за сос”, именно за такива случаи, много на място, там се намираше “лъжица за картофи”.

Тук в далечината, в шкафчетата за чантички, се усети някакво раздвижване. Край, сега със сигурност ме крадат, докато ловко отвличат вниманието ми с блясъка на витрините. Но не, към тримата въоръжени служители на култа се присъединиха две весталки: явно нещо в изражението на лицето ми им е подсказало, че е опасно да ме оставят сама. Първата бегло огледа дрехите ми: не подува ли откраднатото джобовете ми, а може от вътрешната страна на сакото ми да е пришита гайка, като при Расколников - случва се. “Да ви обясним нещо?” – попита втората.

“Обяснете ми защо тази лъжица за картофи струва 2 милиона 840 хиляди и 400 рубли?” – “Това е много престижна вещ. Лесно и просто е да я поддържате. – Очите на жената бяха празни, фалшиви и печални. – Само трябва да се сдобиеете със специални торбички. Среброто се държи в торбички, за да бъде предпазено от потъмняване.” – “От потъмняване – най-добре в сейф, а сейфа да се закопае във вечна замръзналост.” – посъветвах я аз. “Ще я взимате ли?” – “Не днес.” – отговорих ѝ. Всичките петима жреци ме погледнаха с презрение. Трябваше да напусна “Домашното огнище” без да си изгубя достойнството. Тук най-важно е да

си небрежен. Правейки се, че ме е заинтригувала лампа за 12 милиона, аз с изправен гръб небрежно се насочих назад, към шкафчетата: “Върнете ми чантичката.”

Тогава погледите на чувалестите мъже, които ме следваха по петите, се осмислиха и те заговориха. “От тази страна не може.” “Трябва да излезете извън магазина, да го обиколите и да влезете отново.” “Имате ли очи, госпожо? – тук е нарисувана “тухла”. Минете покрай касата, излезте и обиколете през прохода.”

“Ето какво било: печелят време – досетих се аз. – Ето как е устроено всичко при тях: докато се промъквам през оградите, те като зверове ще се нахвърлят върху моето съкровище и ще го разкъсат на парчета.” Аз отново минах през целия дълъг, безкраен магазин, през цялото разбойническо леговище. Минах под осъдителните погледи на бронираните бойци на охраната, под погледите на работничките в търговията, които не можеха да понасят онези, които не са руски новобогаташи, покрай витрините с остатъците порцелан и граматика (чиниика- 225 000 р.), излязох, обърнах се и обиколих през прохода, като вихър, задъхвайки се, се понесох по полутъмния празен коридор. Успях – хванах чантичката си преди тях, всичко беше цяло и непокътнато: и вестникът, и тефтерът, и тиквичката с магданоз, и цигарите, и дори запалката! Искахте да ме ограбите, но не ви се получи! За Феята – бой. Победата е наша! И като притиснах съкровището си към сърцето, аз излязох на задушната и гореща улица в душевно приповдигнато състояние.

Колко добре му е на сърцето! Къде още, кога още – само като си помисля! – може за някакъв си там час и половина в някакво си магазинче за съдове да преживееш целия основен асортимент от емоции, с които невинаги и не в пълната си степен се сблъсква човек през целия си живот?

Страх, глупост, суетност, изкушение, унижение, алчност, предателство, снобизъм, параноя – мои, не нечий си там – подредете ги и добавете от себе си. Господи Боже, Царю Небесни! Благодаря Ти, че в неизречената милост Твоя не ми позволяваш да се самозабравя и да затъна в прекомерна горделивост. Че в минутите на слабост и низост наши цапардосваш човека по челото с лъжица за картофи, за да му напомниш: пръст си и в пръст ще се превърнеш.

Или точно обратното, Господи?...

Юли

Биде черно с Волтер

Като се нанасяш в нов апартамент, ти се иска да започнеш живота се отначало: да изхвърлиш всички стари боклуци и да си изпонакупиш нови боклуци. Наистина, когато стоиш в празното и кънтящо пространство на все още чужд дом, още неусвоено, ничие помещение с гледка през прозореца, с която още не си свикнал, с не скъпото ти разположение на вратите, перспективата да започнеш нов живот не само че не те радва, но и те плаши и тревожи. Как да започна нов живот? Откъде да знам какво искам? Може да оставя всичко, както си е, и да изживея живота си в гнездото на врана, което е с четвъртвековна давност, дело на родния тръст, строящ дървени къщи? Още повече, че всичко е толкова скъпо?... Но като погледна тапетите, грижливо облепени от някакви хърватски пленници – фонът е с цвят на жлъчка, по него струят боклучно-алени цветчета, – всичко в мен крещи: не! Ще го започна новия живот, каквото и да ми струва!

И някой вече знае за моето смущение, за объркаността ми и загубата на ориентация, знае за мечтите, за суетността, за това, че в градината на съседа тревата винаги е зелена. Архитектите, дизайнерите, художниците по мебелите и останалия интериор, ексклузивните дистрибутори и авторите на каталози знаят всичко, издали са купчина списания и брошурки с цветни картинки, с и без текстове – огромна армия професионални сирени на всички гласове пеят на плувеца сладки песни: към нас, към нас, глупчо! Само при нас.

Отиди и гледай

Смята се, че жената обича с ушите си, а мъжът – с очите; във връзка с това има два основни начина на съблъзняване: визуален и вербален. Визуалният бива съвсем прост: ето ти предмет, ето ти цена, взимай, ако искаш. Проста фронтална снимка, нещо подобно като за паспорт или в затвора; тегло, ръст. Особени белези

не са посочени. Често има бегла бележка: “винаги на мода” – прибързана лъжа, на която никой и не е длъжен да вярва. При това качеството може да бъде всякакво, цените – всякакви, всичко ще видиш сам, когато отидеш в магазина; разчита се на здравия разум. Можеш да позвъниш на посочения телефон, но има и надменни продавачи (“консултанти”). Звъня в магазина: “Имате ли следния диван?” – “Имаме. Със салатен цвят, яркорозов, жълт...” – “О, не, не! А малко по-тъмен?” Оскърбено мълчание, после изведнъж: “Знаете ли, да обсъждаме цвят по телефона е същото като да обсъждаме аромата на варено пиле!” Странен консултант, може да е разпопен готвач.

По-изтънчената визуална съблазън мълчаливо поставя предлагания предмет от обстановката в такъв интериор, че да се изтормозиш целия, представяйки си, че си собственик на тези меко осветени пространства, веранди, стъпала, на този зимен пейзаж през прозореца... Имаш нужда просто от стол, но нали така му подхожда килимчето, скъп паркет и цялата разкошна къща всъщност. Плюс пет хектара поддържана градина.

Или ето тази малка италианска кухня: за да живееш в нея правилно, умно, трябва да поставиш по средата на стаята маса, да хвърлиш небрежно покривката, както падне, да натрупаш хълмче от восъчни зеленчуци, небрежно да разхвърляш ножовете – и тогава задължително през прозореца ще видиш храма на Свети Петър – та нали всеки жител на Рим се любува на Свети Петър сред лекия дим, а не закрива пейзажа с пиле в мрежичка.

Идвам и казвам

Но има и вербална съблазън, а това вече е по нашата част; има една такава многолика Шехерезада с много глави, подмилкващ се Орфейчо, акин²⁷, аед²⁸, Ашик Кериб; за да заспиш ти, малкия, на домбра²⁹ подрънква Джамбул. С колективния шепот се заемат най-различни хора, мъже и жени, но е почти невъзможно да ги различиш един от друг, а може би и не трябва: сирените също работели в екип.

²⁷ Акин (от казах. Акун) – В Казахстан и Киргизия: народен поет, импровизатор и певец.

²⁸ Аед (от гр. αοιδός, aoidos — певец) — древногръцки изпълнител на народни песни, легнали в основата на древния епос.

²⁹ Домбра – казахски народен струнен инструмент с крушовиден корпус

Имат имена и фамилии, но забрави мойто име ти. Не е ли то фурнир върху талашит, плетена покривка върху вентилаторчето. Нежният дискурс на потребителството не изисква автор: от страниците на “Частна архитектура” или “Салон”, или “Интериор на дизайна”, или списанието с неграмотното име “Идеи за вашия дом” ви шептят самите мебели, приспиват ви осветителните тела, ласкаят ви окачените тавани, безпрекословно ви се отдават керамичните плочки, гранитната мозайка, облицовъчните плочки, PVC-боята. Това е любов, казват ни наименованията: “Връзка с дървото”, “Връзка с апартамента”, “Връзка с ваната” – поощрявана изневяра с интериора. Лъжата тук е особено ласкателна и безсрамна, а преките изказвания не подлежат на проверка; такъв е жанрът.

И ето че си мислите: дали да не купя плетени мебели? – тогава знайте, че “характерът им е взискателен и сдържан, но изведнъж става темпераментен и взривен – призовават собствениците да не претендират за надмощие и да не възразяват срещу тяхната индивидуалност”. Оп-па!.. Не нощно шкафче, а някаква скъпоструваща куртизанка; отминете, читателю! Даже няма да се обръщаме на серенадите, които се изпълняват по всякакъв повод и са насочени не към Инезилиите, а към техните табуретки.

Безлики, въпреки че не са безименни, автори – абсолютни виртуози в областта на прилъгването, хвърлянето на прах в очите, намеците, ласкателствата и оправдаването на вашия, именно на вашия вкус, читателю, – вулгарен, разюздан, плах, изискан, или изобщо какъвто и да е вкус, даже ампутиран. Вие сте Поръчителят, а от тук следва, че сте прави, прави сте!... Любим! Умен! Изящен! Изобщо всякакъв!... Авторът, също като жена от Изтока, е готов на всичко за вас, а ако ви се присмива зад гърба, то вие трябва да напрегнете слух и да задействате чувството си за литературен стил, за да чуete насмешката на професионалиста над вас, непохватния новак.

Например в списание “Частна архитектура” описват любопитни проекти: внезапно забогатяло семейство наема, както е прието сега, архитект и, доверявайки се на вкуса му напълно или частично, прекроява до неузнаваемост купения апартамент. Понякога Поръчителят се намесва в творческия процес на непознатия чичко и тогава – скърби списанието – се получава интериор не-приший-опашка-на-

кобила. Трябва например “мотивът на подредбата на паркета да намери отзвук в очертанията на кесона”³⁰, а клиентът се суети под краката ти: тук искам камина! Постави камината, те тука! – и мотивът не намира отзвук.

Сговорчивият Поръчител си чака отстриани, на пънчето, на хладно, присвил очи, докато не получи готовия апартамент заедно с ключа – не поглеждайте! Все още не мо-оже! – готово е! – и от днес той с изумение и покорство, така му се пада, трябва да живее в материално вплътената мечта на чужд човек. Ето Поръчителят поръча: “Иска ми се нещо светличко и спокойно.” О.К., ще го направим - и в уговорения срок радостният Поръчител получава, вместо комуналка с хлебарки и покрити с мъх коридори, преправено изключително криволичещо, но красиво пространство, където леглото например е разположено в едничката единствено мислима точка – т.е. по средата на апартамента, под определен ъгъл спрямо стената, и не бива да се мести в никакъв случай, иначе вие ще бъдете скръндза, а и това е лош тон. Заедно с това не трябва да местите и чашата за вино по масичката – та нали на нея се крепи цялата цветова гама на интериора, наподобявайки например ябълката в далечната, виждаща се от всички гледни точки кухня, и ябълката за нищо на света не може да се яде. Допълнително към готовите покои Поръчителят получава и словесното подсигуряване на проекта, поезия тъмна и енергична. Изглежда, че това се харесва на Поръчителите – не просто да посумтят в уютната постеля като всеки обикновен човек, но и да се отпуснат в класическите обеми, остро и леко иронично подчертани с леки линии, прорязващи диагоналите, още повече, че лоялното към човека легло е доста романтично.

Кралски покой

Изглежда, че “лоялното” легло в този случай означава “удобно”, а “романтичното” означава “красиво”, но законите на жанра изискват да не казваш нито думичка простичко. Клиентът трябва да се уговаря обмислено и виртуозно. Тъй като задачата на сирените е да примамят колкото се може повече оглупели

³⁰ кесон (архит.)- Квадратна, многоъгълна вдлъбнатина на таваните, вътрешните повърхности на сводовете, арките и т.н., която служи за художествена обработка на повърхността и подобрява акустиката

моряци, а кои са те, какви вкусове и капризи имат – не се знае, то е по-добре да апелираш не към тях лично, а към онези идеали, архитипи, чиито носители, без сами да подозират, са Поръчителите. Ето трябва да пробуташ на Поръчителя същото това легло. Един би искал “с екстри”, друг – “без нищо излишно”; заповядайте, ето го леглото на вашите, именно вашите мечти. Еди-какви си елементи “го правят поразително аристократично и едновременно демократично.” Лягайте си по-бързо – и ще бъдете и Луи Шестнайсти, и Робеспьер в едно.

Събирателният образ на Поръчителя се мисли като крал (цар), философ, мечтател, мистик, познавач на историята и литературата и неин тънък ценител, прекарващ деня си в някакъв титаничен труд и мечтаещ си за покой, безделие, “отпуснатост” – за тази отпуснатост настояват всички изучени от мен списания; явно през деня кралят е прекалено напрегнат.

“Воля за покой”. “Кралски сън”. “Кралски покой”. Вана: “като се потопите в пяната, можете за дълго да забравите за делничната суета”. “Във ваната ние жадуваме за покой.” Кресла, “докато седиш в които, може да преживееш най-висшата степен на отпускане.” “Басейн – начин да се скриеш от обкръжаващите”. “Философията на пречистване чрез измиване”. Гордото уверение: “интериор, в който не можете да работите, затова пък може да си почивате!” Псевдоцитати от псевдоавтори : “казват, че разкошът не е порок”. (Никой никога не казва така, но за да му е приятно на Поръчителя...) Мислили сте си, че имате антре с чехли? А това е “увертюра”. Мислили сте си, че имате хол? А това е “апотеоз”, не по-малко. Ако, като съдим по снимките, е намотано толкова злато, че даже в устата ви е светло като бял ден, деликатно ще го тушират с думите: “бяло и мъничко злато”. Ако в апартамента всичко е на кълбета така, че не можете да си проправите път до спалнята (колко познато ни е това!), то ще опишат това в най-нежните тонове: “пред спалнята пътеката се свива, карайки ви леко да забавите движението си в предверието на нови впечатления”. Но моят любим израз е “привиден хаос”. Аз също отсега нататък винаги така ще казвам. (“Защо при нас пак всичко е разхвърляно?” – “Ами това е привиден хаос. Всичко е внимателно проверено и обмислено, мотивът на накъсаното намира отклик в леко ироничния боклук.”) О не,

ето още една добра находка: “развивайки зададената в трапезарията тема за руините...”

Авторите на списания за дизайн са просто някакви факири, свои хора в света на надзвездните сфери: “изобщо светлинното решение за залата ми напомни фрагмент от Галактиката”. Имат възможността да предвиждат бъдещето и да пътешестват във времето – да се потопят в ХХІ век – напредничав, изящен и блестящ. Но и в този свят, където между другото вирее някакъв страстен комерсант, има истини, поразяващи с очевидността си, като например: “тоалетната чиния си остава тоалетна чиния”.

Ето че той върви из Фрунзенското³¹ строително изложение – Кралят, Философът, Поръчителят. Заради него построиха хангарите и ги натъпкаха догоре с всички възможни неща, които е изобретило човечеството. Той върви хилав, но решителен, с костюм от Армани, с пейджър в джоба, точната жълта вратовръзка лежи като залепена върху светлосинята риза и прахът от строежа и пухът от тополите никак не го интересуват. Той се е начел на списания, в главата си има смътна картина за благоденствието, мъгливи чертози на щастието, където “разкошът и елегантността са доведени до съвършенство и се намират в хармония, и защо да не бъдат в нея”. Той върви без да се спира пред нищо с походката на вчерашен комбайнер – като грахчета отскачат от пътя му другите Поръчители – той върви и вика по мобилния си: “К’во ми хленчиш, к’во хленчиш по мобилния?! Казах ти, че ще купя, и? Що хленчиш?” Какво ще купи на себе си и любимата, създавайки атмосфера на спокойна отмеренност – “биде черно с декор златен”? Кухня, “посветена на ценителите на класиката”? Или пък ще забули стените билиардни с блед маслинен щоф³² със златни пчелички?

В мъгли и във парфюми плавайки³³

Наистина се объркваш във всички тези магазини: тътриш се, блъскайки се, и самият ти си тълпа. Тътриш се и зяпаш без самият ти да знаеш какво искаш,

³¹ Фрунзенски район в град Санкт Петербург

³² Щоф [нем. Stoff] - дебел копринен или вълнен плат за мебели.

³³ Цитат от “Непозната (Незнакомка)” на Ал. Блок (прев. Валери Петров).

неуверен в собствения си вкус: ето тази врата каква е – изящна или еснафска? А тази лампа, какво да си мисля за нея – на вид е като от колхоз, а пише “Мурано”. Къде да гледам – пъстрото или матовото? А ти предлагат удивителни неща: ето ти тук светлосиньо килимче, покрито с червено-черни Мики Маусове, ето ти и кахлени плочки с картина на Хуан Миро и казанче за тоалетната чиния, която все пак не можа да си остане тоалетна чиния: малинова колона от йонически ордер, увита със златен бръшлян, поръсена със седеф. Момичето “консултант”, скръстило ръце на гърдите си, злобно гледа през прозореца облаците и птиците. “Госпожице, а какво е това?” - през зъби, без да обръща глава: “Вдъхновено е от Делфи.” Благодаря за консултацията.

Не, далеч от грубия свят на изложението там, в списанията, където ти си любим и единствен, където ще ти ромолят и ще те приспят с приказки. Разглеждаме готовите проекти на страниците на “Частна архитектура” и “Салон”.

Ето проект, който въобще не ми харесва. Врати с витражи, като в ресторант. Из целия апартамент колони. На тавана стенопис, при това на китара. Нима и дизайнерите от списанията харесват този областнокомитетско-бордеен ужас? Хайде де?... Защо с такива думи. Те не казват, че им харесва. Просто архитектът е “поел мисията да превърне в реалност представите на Поръчителя за привлекателен дом”. Думите са изключително коварни – за тези, които ги разбират, но горчивият хап е добре подсладен и опакован: “всичко е лишено от претенции”, “колоните са лишени от изискване за величественост”, “такова планировъчно решение прогонва на далеч мисълта за помпозност”. Поръчителят е изискал малахит и целия златен запас на малка република за банята, а и да има тренажорна зала с кърпи, които наподобяват американското знаме, ей на. Добре-добре – мъркат дизайнерите – тренажорната зала “внося нотка на здравословна конкуренция и жар в общата философска атмосфера на апартамента”. Ех, а в какво се състои философията на подозрителния апартамент³⁴? Не е ли в това, че в спалнята на леглото на Поръчителя лежи препариран гепард в реални размери? Не, не, “тук витае духът на Дикенс, неговите простота и очарователна ирония”... А тук по средата на стаята стърчи уличен стълб като на улица “Арбат” или в кръчма. Откъде накъде? “Идеята

³⁴ . Булгаков, М. Майстора и Маргарита (прев.- Лиляна Минкова). 1989.

за този ъгъл принадлежи на Поръчителя, който е пуснал в дома си атрибути от Петербург на Блок, впрочем напълно лишени от зловеща символика"... Спи си спокойно, Поръчителю: ти не си говедо и клиент, а дете от лилавите светове и бездънните пропадания във вечността.

В друг проект, също вече осъществен, Поръчителите не са преследвали сянката на Снежната Маска³⁵, а честно са закупили безлики съвременни мебели. Канени сме в "кабинет", който не става за обитаване, но е санитарно-профилактично помещение. Стените са голи, няма какво да се закача. На книжните рафтове – почти нищо. На бюрото – статуетка и шах (т.е. изкуство и развлечение за свободното време). Искане ни се на часа да излезем и да си хванем приятели, пък било то и пияници, псуващи, но само да имат душа. Пък и самите собственици току-виж едва мърдат от скука? Не така, от списанието полъхва зефир - о не, всичко е много по-сложно! "В този кабинет атрибутите на трудова дейност са леки до призрачност, тъй че работата тук ви се струва преходна, а покоят – вечен." Порано, доколкото си спомням, "вечен покой" наричаха смъртта, но струва ми се, че авторът на ромоленето именно това има предвид... Да си тръгваме! Но по пътя към изхода се натъкваме на лампион и се дърпаме встрани: леле, какво са си купили... А сирената сладко пее след нас: "отличава се с шокираща простота – цилиндричната колона се увенчава с главичка, наподобяваща още едно цилиндърце, допълвайки обекта, който напомня..." Сетихте ли се, сетихте се? Няма нужда! – "...напомня прожектор; при което войнствено-конструктивистката форма се смекчава от ... " Не искам да знам от какво!

Но някак особено ужасно пишат за джакузито: "вълшебните струи ви обгръщат като младенец в горещото лоно на майката; ласкава като мамините ръце, освежаваща като утринна роса! Мамините ръце в маминото лоно" – така ли – е, не ми трябва вашето джакузи.

Както се изпусна един от авторите на списание "Салон", "трудността на писателската дейност се състои в това, че трябва да кажеш нещо на хартия, когато общо взето нямаш какво да кажеш". Трогателно. Дизайнерите безусловно повече и по-добре говорят чрез своите работи, отколкото с думи; в градините на изящната

³⁵ "Снежната маска" е сборник на Ал. Блок от 1907г.

словестност те започват да се хвърлят насам-натам и да се спъват, да се впускат в поетика, която е признак на лош вкус, да се оплитат в метафори, опиват с баналности. Но трябва ли да очакваме повече от тях? Не всеки прелъстител е красноречив като Сирано или сирена, но всеки вдъхновено лъже и преувеличава. Кой може да се сравни с моята Матилда? – Как кой, погледни около себе си: и Мария Ивановна може да се сравни с нея, и Кладвия Петровна ще поспори по някои точки. Но ние искаме да възпеем и продадем именно “Матилда”, от орех наподобяващ череша, с чекмеджета, с фурнир, наподобяващ бук. Тъй че и кучешката колибка от грубо сшита синтетика ще се нарича “кралски покои да ангела на дома”. Трябва да продадеш саксия? Пиши: “теракотовата саксия за цветя е класика”. Не ти трябва да продаваш саксията, искаш да накараш Поръчителя да я облепи с ужасни панделки? Пиши: “колко унило и безинтересно изглеждат готовите теракотови саксии.” Обединихме се около Пушкин, Гогол, Чехов, Волтер и Булгаков – автори, особено любими на дизайнерите.

Четенето на списания за дизайн отравя психиката: след четенето им обичайния, отмерено шумен свят наоколо ви се струва блудкав, тъп, мъртъв, неартикулиран, глухоням. Трябва да си купите някаква залъгалка, нещо като полезна заврънкулка за нещо там по домакинството. Вие въртите залъгалката в ръце и никакви, никакви вълни от поезия не ще извлечете от нейното тъпо, гумено туловище, никакви откровения няма да дочакате от тази прагматична, унила муму³⁶. Къде сте, Дизайнери? Кажете поне думичка, излъжете, потананикайте ми в ушите, издигнете ме над прозата на живота: “ярката и иронична демократичност на Залъгалката успешно ще се впише в кралския ви интериор, напомняйки с меките си обеми колоритните пейзажи на Борхес, Киркегор, Анатолий Софронов, Есхил, Ли Бо³⁷, Екlesiаст” – зачеркнете излишното.

Чест за безумеца, който ще причини на човечеството сън златен³⁸, с половингодишна гаранция и ексклузивно фирмено обслужване.

³⁶ «Муму» — разказ на И. С. Тургенев, написан през 1852 година с главна героиня куче.

³⁷ Ли Бо - китайски поет от епохата на династията Тан

³⁸ Препратка към творбата на Анатолий Приставкин от 1987 г. “Пренощува облачето златно” (прев. -Здравка Петрова)

Вкусът на крадени ябълки

Колкото пъти си купувам книги на Фазил Искандер, всеки път ми ги крадат. Вече ми изчезнаха пет. Може, разбира се, коварно да се предположи, че това е свързано не с автора, а с особеностите на моя приятелски кръг, но с негодувание ще отхвърлим тази версия. Да оставим, че това продължава вече тридесет години, други автори незнайно защо не са ми крали, даже обратното. Така например творбите на един сега обилно пишещ и публикуван прозаик – впрочем популярен на Запад, отколкото в Русия – не само не ми ги крадат, но ми ги носят къщи и ми ги подхвърлят: нека постои при теб. А после на всичкото отгоре отричат, правят се, че книгата не е тяхна.

А Искандер го крадат. За някои книги сега ми е особено мъчно, защото това бяха на практика старинни екземпляри, рядкост, съветски инкунабули³⁹ – екземпляри, придобити по заобиколен път, така да се каже, с хода на коня. “Дърво на детството” – беличка, с хартиена обложка, беше получена с връзки в петербургската Книжарница на писателите. В тази книжарница имаше два отдела: един за писателите и друг – за читателите, при което в отдела за читатели нямаше достойни за четене книги: цялото голямо помещение беше пълно със скука, отегчение и униние. А в отдела, който беше за писатели, имаше интересни книги, и точно затова там не се допускаха читатели – диалектика. Само с връзки. Случваше се да отидеш, да се присламчиш към някоя забранена врата с невинно изражение, сякаш действително ти е позволено, и всички ровещи в купчините интересни неща писатели повдигат глави с оскърбен вид: какво е това?

Ами изобразяваш такава небрежност, сякаш не си някакъв си там нищожен читател, а имаш право. Може би член на семейство. Домашна прислужница на Дудин. Разхождам детето на Чепуров.

³⁹ Инкунабули (от лат. *incunabulum* - люлка, pl. *icunabula*) се наричат първите европейски печатни книги, появили се около 1450 г., когато благодарение на новата печатна технология, въведена от немския изобретател Йохан Гутенберг излиза на бял свят първата печатна книга - Библията на Гутенберг.

Още можеше да откриеш любимия си автор в Крим, в Коктебел⁴⁰, но не под Дома на поетите, не там, където същите тези членове на Съюза се излежаваха с мрежи, влизаха с пропуски, като котки, между другото зорко наблюдавайки будката за вестници, за да не пропуснат заветния миг, когато ще докарат “Литературния вестник” – тогава, който дотича по-бързо – не, хитрите и мързеливите се отдръпваха встрани, зад паметника на морските десантници, където натъпкано и мазничко като в консерва, на дървени, като в обществена баня, индивидуални мостчета, официално наричани хелиошезлонзи, е лежал пролетариатът. Ударението е на предпоследната сричка. Там край телената ограда, за повишаване на културата бяха разположени маси с книжки на украински – твърда гаранция, че никой няма да ги купи. Ако поровичкаш хубаво, можеш да измъкнеш оттам дълбоко заровено томче от някой добър писател. Единия Фазил Искандер беше купен точно там – не, лъжа ви, не един, а два: за себе си и за подарък, но до къщи стигна само един, а подаръчният беше похитен още на плажа, докато се къпехме.

Освен това имаше един съвсем скъпоценен по съветско време ардисовски⁴¹ том на “Сандро от Чегема” с чудната забранена глава “Пировете на Валтазар” – именно от това томче стана очевидно, че онова, което наивно вземахме за отделни разкази, обединени от общ герой, е цялостен роман. Този том заедно с останалите антисъветски неща докара баща ми някъде от чужбина, като бил прикрепил вредните за режима томчета към корема си, под колана. След като решил, че човек висок и обширен във всички посоки има право на колкото си иска голям корем – всичко е възможно, похапнал е на Запад, баща ми изкупил авторите, които обожава, и ги набутал в панталоните си на два пласта, плътно пристегнал колана, отгоре наметало, придобил лъжливо-бдителен и представително-държавнически вид на лицето, очила с рамки от рог и напред – тръгнал.

Детекторът за метали не трепнал. Е, човешкият фактор за секунда се усъмнил.

⁴⁰ Коктебел – селище от градски тип, намиращо се източно от Крим

⁴¹ Издателство "Ардис" се превръща в истински спасител на руската литература през годините на “застоя”. Препечатките на Набоков, Бродски, неиздавани романи на Аксѐнов, Войнович, Искандер, алманасите "Метропол" и "Каталог" - всички тези издания на "американската къща на свободната литература" стигат по нелегални пътища до СССР.

- Имате нещо в джобовете си или?...

- Или – оскърбено отвърнал татко. (Каква липса на такт. Каквата фигура ни е дал Бог, такава имаме.)

“Без да жалия корема свой за чадата свои...” – повтарял си татко, изнасяйки Набоков, Искандер, Синявски и Битов.

... И тази откраднаха, какво можеш да направиш! Какво да се прави, даже сега, когато, струва ти се, отиваш и си купуваш, никакъв проблем, само да замина за две седмици в Америка, връщам се – на рафта зее дупка: кой я взе?...

В Америка, при роднините ми, двутомникът от 1991 година засега си е цял: те живеят в гората, само опитай са стигнеш до тях. Но все пак не ми попадна в ръцете: трябваше само да го свалят от рафта и първият том отиде при един, втория – при друг, единият том се смее – попаднал на весело място, другият се замислил – попаднал на тъжно, и всичко защото роднините са хора без каквато и да било съвест и без състрадание към ближния.

- Чуйте, вие ще успеете да се начетете, трябва да напиша материал, дайте ми книгата!...

- Почакай... Чуй!... – поставят пръст в книгата, за да не изгубят мястото, четат ми на глас, клатят глава, истерично се смеят, препрочитат, сочат ме с освободилия се пръст. Нима може така: да четеш, каквото ти падне, от средата, от всяко място?...

Може, може. Може от всяко място. От всяко.

... Крали са, крадат и изглежда ще продължават да крадат. Господи, и слава Богу! Та нали човекът краде онова, което му е нужно. Ненужното не се краде. “Сандро от Чегема” е последната пълнокръвна книга от руската литература на отминаващия ХХ век, последната, макар и рухнала мечта, последното махване с кърпа от отплаващия параход, последната приказка за империята с човешко лице, последното свидетелство за това как направо пред очите ни, да, пред очите ни, това лице се изкривяваше, изпълваше с лоша кръв, превръщаше от светъл човешки лик в маска на звяр; последният мит за наивния, хитро-невинен, простодушно-измамен, величествен, ловък, горд, сложен, щедър, дребнав, напълно развален, изобщо неразвален човек, народ, племе; последната притча за прогонването от рая;

последната надежда за това, че ако протегнеш ръка, ако се обърнеш, раят е постижим; последното обещание, че хората са братя, синове, бащи, тъстове и зетъове, свекърви и невести, любовници и втори лели, а не муцуни. Смятай, че двадесети век е свършил; какво ще оставим, а какво ще вземем със себе си?... Страшен двадесети век, да можехме да излезем от теб без да се обръщаме, но като Лотовата жена⁴². нямаме сили да забравим огнището и хурките, все пак няма да се съдържим и ще се обърнем... Мъдри глупци, честни мошеници, пастири и философи, като малка тълпа стоят измислените жители на Чегема – ние сме това, ние самите стоим, най-доброто е в нас, най-простото, правилно, детско и честно е в нас; те стоят, бавейки се преди да слязат от върха – сега ще слязат, но почакай, забавиха се, отказват се, нещо все още им пречи – те стоят и вее юнски ветреца, и падат на постаните кожи от бик невъзможни, измислени ябълки – моля ви, почакайте, не ги яжте, не отхапвайте, още постойте в рая, още стойте, където си стояхте. Нали вие сте ние, ако все още някой е жив.

“...Обзе ме непонятно вълнение. Страстно ми се прииска този летен ден и тази ябълка, която шуми от вятъра, и гласовете на сестрите ми – всичко, всичко наоколо, да си остане завинаги такава.”

Чуто. Направено. Така ще бъде. Честит рожден ден, скъпи Фазил Абдулович!

Февруари 1999

Отчет за култа към имуществото

На обикновения човек – например на мен – винаги му е страшно любипитно да разбере всичко за известните и забележителните. Какво толкова чудесно са направили? Какво са построили, разрушили, създали, измислили, завоювали, променили? В какво се крие тайната на техния успех, очарование, власт над умовете? Защо онзи там е могъл, а аз не, та нали аз също искам? Чуждата душа е

⁴² Жената на Лот е библейски персонаж, преди да унищожи Содом, Бог позволява оттам да излязат праведните. Предупреждава никой да не се обръща назад, но жената на Лот се обръща и се превръща в стълб от сол.

дълбок кладенец и ни мъчи любопитство: може би Гражданинът Х е устроен по-различно? Може би той, за разлика от мен, не знае тревоги и съмнения? Или никога не плаче? Или е способен на особено бурни страсти? Или е лишен от съвест? Или има ясновидски способности?

Излезе втори брой на списание “Култ на личността”, списание с пишно и неясно название. От една страна... всичко е ясно, ясно е за какво точно, от една страна; а от друга, сякаш ни се предлага, преодолели и забравили за всичко, което е от онази първата страна, да започнем живота си отначало и да обърнем най-накрая взора си към личността, Личността с главно “Л”, индивидуалността, монадата⁴³; към неповторимостта и уникалността на човека – както на известния и забележителния, така и на просто любопитния ни с нещо? Съдържанието на списанието се раздвоява и се разколебава така, както и името му. Разговорът за Личността – най-интересното и сложното, което съществува в света, през цялото време отива към Култа – понятие глуповато-праволинейно. Личността е загадъчна, капризна, коварна, упорита, дребнава и велика, неочаквана и променлива: “ту му се иска това., ту изведнъж – другото” , както казваше една от героините на Нона Мордюкова. Култът е чужд на либерализма, не допуска две мнения, не търпи скептицизъм, хумор и замисленост. Култът предполага разбиване на чела, предполага писъци от възторг, пълзене на колене, целуване на края на дрехите. Е, кой от попадналите в полезрението на списанието служи за обект на култ? Не кой, а какво: парата.

“По време на връзката си с Уестминстърския херцог легендарната Коко Шанел е получила от него много скъпи подаръци.” – пише списанието. Така, право куме в очи, започва очеркът за лакираната китайска ракла. Колко съдържателно пишат хората! И любов, и легенда, и херцог, и щедри дарове, всичко в един – няма да се побоя на използвам общоизвестната метафора – флакон на Шанел.

Като призраци, в тъмния шлифер на обикновен човек, се промъкваме до ярко осветения прозорец на чуждо жилище и на пръсти поглеждаме в дълбочината на стаята. Списанието прокара за нас пътечка през градината, разтвори за нас

⁴³ Монада [гр. monas - единица, цяло] – В някои философски учения: първична, основополагаща същност, лежаща в основата на мирозданието. Прост, неделим елемент от битието, но за разлика от атома — одушевлено единен.

капаците на прозорците, дръпна пердетата: ето например гледайте. Херцогът и Коко.

Не толкова Херцогът и Коко, колкото Шкафчето & Диванчето: списанието е хванало любовниците във вълнуващия момент, когато си разменят материални предмети: той на нея – скъпоценности, тя на него – също нещо си там; той на нея – ракла (“височина – 219 см; широчина – 178 см; раклата е богато украсена с черно дърво, черупка от костенурка, инкрустация и стъклени панели от XVII век с гравирани от опаката страна орнаменти, украсени с позлатен бронз”), тя на него – също нещо там (“характерно е за гордата Шанел, че от своя страна също му правила скъпи подаръци”). Всичко за тази ракла в стил шинуазри⁴⁴ ще разберете от списанието, а ако бяхте положили усилия навреме, щяхте да можете да я купите, тези дни тя беше продадена от Сотби за някакви си там 260 000 лири стерлинги, на среднестатистическия жител на Москва няма и да му мигне окото. Е, какво да се прави, изпуснахте покупката, да оставим това; но какво да правим с любовта? Като че ли ни беше обещано да четем за любовта на две бележити, легендарни личности?

“Тя обичала Уестминстърския херцог. За сирачето от приют това бил пределът на мечтите. “Най-богатият човек в света!”- въздишала тя. Той от своя страна също обичал Коко, искал да се ожени за нея.”

И така, какво – “обичала” или “най-богатият”? Оженил ли се е или не? Нали е искал?

Ще има да взима! Коко не е могла да роди на херцога син, а той трябвало да предаде титлата и състоянието на големия си син, какъвто нямал. Е, решавай, херцоже. На пръсти, с вълнение, ние продължаваме да се вглеждаме в драмата, разгръщаща се сред лакираните паравани: “...Гостите били събудени от шумна кавга: “Намесил се Чърчил, за да напомни на херцога неговите задължения. В знак на покорство той трябвало да се ожени за дъщерята на шефа на протокола в Бъкингамския дворец...” Нищо не разбираме: нима тюл потрепва от нощния ветреца и ни влиза в очите? Нима херцогът е бил крепостен на Чърчил? Или просто

⁴⁴ Шинуазри (от фр. *chinois* — китайски) — стилово направление, получило развитие като част от рококо. Представява използване на мотиви и стилистични методи от средновековното китайско изкуство в европейската живопис, декоративно-приложно изкуство, косюми и в оформянето на градините през XVIII век.

воплите на карашите се любовници са събудили Чърчил и той е разгърнал реакционна агитация? Или за херцога традицията е била по-скъпа от любовта? Или любовта “поцъфтяла, поцъфтяла и увяхнала”? И какво станало после, какво последвало? Един дявол знае. Едва започнала да се разгръща винаги простичката и винаги вълнуваща човешка драма, под носа ѝ захлопнали вратата и, хващайки я за яката, я завлекли на пазар. Продадено! Списанието примами и излъга: очаквахме култ към личността, а получихме отчет за култа към имуществото. Херцогът си запазил състоянието, “легендарната и гордата” – шкафчето... “Най-скъпият подарък стойност губи, дарителят когато ни разлюби!”⁴⁵ – си спомняме, но списанието не е Шекспир, а Коко не е Офелия: всичко в къщата. Впрочем всичко това се е случило отдавна и не тук: “... а с вас вече няма да се случи такова, отдавна погребани в братски гроб са графът, графинята и тази Петрова”⁴⁶. В Русия такова просто не може да се случи, защото личностите при нас са бедни като църковни мишки, голи и боси, изгъркали са Гучи. Самите те не са тукашни. Искат ти се да пренесеш с огромни букви на табелки споделените ни от тях истории за непреодолима нищета и да ги държиш край метростанциите. Личностите, разпитани от списанието, украсили кориците на първите броеве, са страшно близки до народа: “дребни като нас”. “Аз далеч не съм богат, както може да ви се стори” – споделя Юрий Башмет⁴⁷. Както и вие, читателю, той не може да си осигури охолни старини: на гол тумбак чифте пищови. Толкова обикновен е и Борис Березовски⁴⁸: “Плът от плътта на своите изморени съграждани, аз се гордея, че в строя им плътен в магазина, в киното, на гарите аз последна на касата стоя – строфи на Бела Ахмадулина, под които съм готов да се подпиша.” (Кой както иска, но аз бих се притеснила, ако след мен на касата стои, плътно и тясно, измореният Березовски. Бела Ахатовна е друго нещо.) Къшурките и на двамата са осиротели, но на тях им харесват, устройват ги, какво да се прави. Не са графове. Борис Абрамович живее в държавна вила с инвентаризационни печати, но като истински бездомник е свикнал да не ги

⁴⁵ Шекспир, У. Хамлет. (прев. В. Петров). 1989г.

⁴⁶ Перефразиране на стихове от шансон на Аркадий Северни – “Някоя си Петрова”

⁴⁷ Юрий Абрамович Башмет — руски алтист, диригент. Художествен ръководител и главен диригент на Държавния симфоничен оркестър «Нова Русия», художествен ръководител, диригент и солист на камерния ансамбъл «Московски солисти».

⁴⁸ Борис Абрамович Березовски е руски предприемач, принадлежащ на групата на т.нар. „олигарси“ в Русия...

забелязва: “тук се чувствам напълно комфортно”. “Не, къщата ми харесва. Няма разкош, но...” – повтаря Юрий Абрамович, сам, със собствените си музикални ръце прикрепил пепелника в тоалетната на своята къщурка с японска градина, басейн с подгряване, подземен тунел, водещ към сауната и билиардната. Юрий Абрамович се е пременил като Толстой: “когато моят стар мерцедес подрънква из Москва...” Борис Абрамович “материалните и битови проблеми го занимават толкова малко, че е срамота да говорим за тях”. Той и на нас оставя своя завет: “повярвайте, от психологическа гледна точка няма принципно значение дали си богат или беден”.

Тъй че отместете се скромно встрани и не усещайте разлика. Само не се редете зад Борис Абрамович, питайки го какво дават: той е “последната” и помолите да не го занимаваме: “в този смисъл съм опасен човек”.

Изглежда, че темата за подаръците, пронизваща страниците на списанията, не е случайна: на списанието така му се иска още и още да поговори за чуждите пари, но участниците в беседата са бедняци и се създава такова неловко усещане; като че ли подаръкът няма цена. Тоест той струва пари, но не мои, а някакви си там. И разговорът веднага става лек и празничен: “ще ми честити рождения ден и сигурно ще ми подари петстотин ескимо”⁴⁹. Какъв е този джип Юрий Абрамович? Какъв джип? А-а, този джип ли... “Приятелят ми Игор докара този джип и на практика на сила го остави при мен. Тази кола не ми беше нужна, но не исках да огорчавам приятеля си.” Ясно... Приятелството е по-ценно от златото.

А каква е тази тигрова кожа, Борис Абрамович? – “Това ми е подарък от губернатора на Приморски край Наздратенко... В къщата няма нито един предмет или картина, купена от мен. Всичко ми е подарено.” Жена му подарява на Б.А. “чаша в стил Фаберже”, а той на нея – “писалка. Златна, с камък. Обикновените евтини някъде сами си изчезват, а скъпите някак можеш да ги проследиш.” И правилно. Темата за “проследяването” придобива малко по-различен аспект в разказа на Б. А. за покушение над живота му: взрив, шофьорът и охранителят “някак си сами се разхвърчаха”, а Б.А. сред пушек и пламъци изскача от колата и, докато все още гори, грижливо пита какво е станало с шофьора и охраната? “Казаха ми, че Миша и Дима не са добре”. (Просто са се разхвърчали на парчета.)

⁴⁹ Песничка на Крокодила Гена

След това “реших, че ми е подарен още един живот, към който може да се отнасям много по-нехайно, отколкото към този, който не беше подарък”.

Какъвто въпросът, такъв и отговорът; ако не разполагахме с независими източници на информация за Башмет и Березовски, бихме решили, че на практика няма никаква разлика между тях. “Днес за съжаление, в Русия властват не музите, а... как се нарича това?... златният телец”. Кой го казва? Кой Абрамович не знае как се нарича “това” и тъгува по музите? Юрий? А-а, не, Борис. Също така може да си помислиш, че задачата на списанието е пристрастно да “проследява” и разпитва богатите Абрамович. “Никога не съм се притеснявал от националността си, въпреки че все пак имаше известно чувство на неловкост и аз трябваше да бъда не Абрамович, а Аркадиевич.” А това кой го казва? А това вече е служителят на музите. Удовлетворени ли сте? Въобще не. “Борис Абрамович, никога ли не ви е пречело в живота презимето?” – не престава списанието, сякаш не знае. И двамата Абрамович достойно се справят с трудния отговор; интересно, коя по ред личност ще цапардоса по челото натрапчивия интервюиращ с вик: “По-рано не ми пречеше, а сега ми пречи!!!”

Разбира се, внимание се отделя и на по-обикновени личности от изброените наведнъж, подобраните. Ето Максим: усмихва се, а “няма почти нищо весело”; какво е станало? – наложило му се е да продаде джипа “Чероки”, за да може жена му да си създаде свой бизнес. С бизнеса жена му се справила и сега иска да подари на мъжа си “яркочервено “Порше-911” – автомобила на американските звезди и спортните знаменитости, но за джипа все пак тъжи. Да, жал ни е за съпрузите. Но репортажът поражда топли чувства: не само миньорите изпитват трудности. Ето Владимир Молчанов⁵⁰ гневно се нахвърля на онези неизвестни хора, които го оценяват в условни единици⁵¹. Истина е, че самият той измерва живота на приятелите си с тези “неприлични” и “омразни” единици, с подробности: какво са откраднали приятелите му, къде са го вложили, как са се изтръгнали изпод опеката

⁵⁰ Владимир Молчанов — съветски и руски телевизионен и радиоводещ, журналист.

⁵¹ Условна единица (съкратено у. е.) — евфемизъм, употребяван в Русия за обозначаване на парична сума в долари или на еквивалента ѝ в рубли по официалния или обменния курс. В наше време под у.е. най-често се разбира един долар или по-рядко едно евро.

на “баба и дядо”. “Беше ми добре с моите у.е.” – мечтателно си спомня авторът, но веднага се усеща и напада някого, заклеймява го: “дребнави душици, измерващи всичко на света с една мярка – у.е.” Кажи си, кажи, какво има да криеш: живях си прекрасно, не стъргах съдовете от глад, желая го и на вас. Та това е списание, а не Страшен съд. Не, суров като Савонарола⁵²: “сред най-близките ми приятели нямаше богати”... Господи, свети Боже, каква скука! Заболя ме устата да зея. Всичките, всичките със сухи корички хляб са се хранели, всички са били нещастни, угнетени, но образовани, възвишено-интелигентни. През живота си са ценели само едно: поочуканите семейни реликви. Проклетите пари никой не ги е искал, всички били чели Ахматова и с това са живеели. Светло и чисто. Блажени са вярващите.

Не всички все пак лъжат: приятен контраст на фона на преструващите се на бедни, слабоумни богаташи е историята на Звет Ле Юр – Светлана Кобец – киевска красавица, станала за кратко модел във Франция, а после по волята на съдбата паднала до приемащ – разпоредител на бездомници. Светлана е едва ли не единствената личност, която присъства в два броя на списанието и не се прави на глупачка: в Париж си живеела добре, в извънградския приют за бездомници – лошо. Благодаря ѝ: без да стои пред която и да било недостъпна за нас каса, без да подрънква покрай нас със старичкия си “мерцедес”, тя връща на живота неговия истински, удивителен и печален, драматичен мащаб. А това означава, че не всичко е изгубено и за списанието – ще ви четем, само не не смятайте за глупаци.

Ноември 1998

Какъв простор: поглед през процеп

Каква радост, светъл празник: излезе първият брой на списание Men's Health. Името не е преведено на руски и напразно: артикулацията на беззвучния междузъбен спирант обикновено трудно се отдава именно на онези славяни, за чието просветяване е предназначено изданието. Но това не е проява на

⁵² Джироламо Савонарола (1452-1498) е виден италиански политически деец, проповедник-реформатор на Църквата, член на Доминиканския религиозен орден, третият радикален реформатор в историята на Църквата (далеч предшестват тезисите на Мартин Лутер).

чуждопоклонничество, както може да си помислите, а решение на американските издатели – искат да запазят марката си във всички страни. Е, все пак са собственици, но дори и да не си астролог, всеки може да изброи примери как необмислено избраното име влияе на съдбата на новороденото. Така например се сещам как много ненужна веселба навремето предизвика един индус, аспирант при мой приятел руснак, който беше професор в Америка, младежът се казваше Pizda⁵³. Красиво име – висока чест; името Men's Health ми се струва неблагозвучно за руското ухо и затова ще наричам списанието “Мъжко здраве” или “Здравето на мъжете” (мъшете – би го произнесъл американец, ако го накараме да артикулира нашите имена, но ние няма да го караме; ние сме по-хуманни).

За мъж в рамките на това издание се смята средната част на туловището в нейния прост физиологичен ипостас. Писмото на редактора на руското издание Иля Безугли не оставя да се съмняваме, че терминът трябва да се разбира в тясно технически аспект: “Нашата задача е да ви носим полза и да даваме професионални отговори на всякакви въпроси, било то проблема с преждевременната еякулация, конфликт с тъщата или покупка на модна вратовръзка.” Изобщо след тези думи всичко за списанието е ясно, всичко е предсказуемо и можеше да спрем да пишем рецензия. Еякулация, тъща и вратовръзка в едно – това е отговорът на “мъшете” на нашите дамски превръзки с крилца. Но оставете ме, ще кажа! Познавайки малко “мъшете”, аз си съставих за тях по-добра представа, отколкото тази, която ми предлага списанието, и мен, въпреки че съм страничен наблюдател, това ме обижда.

Образът на мъжа, конструиран от списанието, е изключително прост. Това е брутално двуного, малоумно съсредоточено само върху едно нещо: къде да пъхне любимата си принадлежност (жокер – в индуса). Формата на съществуване на тази белтъчна молекула се свежда до това да поддържа своя attachment в работна форма, отстранявайки възникващите пречки по пътя към индуса, било то началник, работа, пъпки, тъща, мързел или потни ръце. Към адресата списанието упорито се обръща на “ти” и изглежда, че той си го заслужава. В социален план читателят на “Мъжко здраве” се мисли като внезапно забогатял дебил, който не знае какво да прави със

⁵³ пизда (ругателство) – женски полов орган, влагалище

салфетката (“когато сте седнали на масата, веднага я вземи и я постеляй на коленете си”) или с носната кърпичка (“секни се внимателно”), мрънкащ си под носа (“писнало ви е да си мрънкате под носа при преговори”) сервилен тъпак, но хитрец за някои неща (“СИМУЛИРАЙ ВНИМАНИЕ: седи с изправен гръб, малко издаден напред, демонстрирайки необикновен интерес към думите на ръководството”). Кой е този предполагаем читател на “Здравето”? Сервитър ли е, търговски работник, дебелеещ за сметка на недовложените в гъби със сметана средства? (“Докато караш ски, си представи , че носиш поднос.”) Шлосер-майстор, окрал трамвайното депо? (“Замени постъпателните движения на члена с въртеливи.”) Мършавогръд, тъгуващ затворник от бибиревски⁵⁴ тип? Ето как да се накарате да НЕ гледате телевизия: “стани, протегни се, направи няколко лицеви опори”. Ето и как се неутрализира майката на жена ви: “купи на старата вещица комплект карти и зарове за сто долара и тогава, вместо да ти къса нервите, тъщата ще се отдаде на редене на пасианс”. Трябва ли да казвам, че в представите на сътрудниците на списанието тъщата – в най-лошите традиции на списание “Крокодил” от времето на затоплянето на отношенията – разбира се, не е жив човек, а враг на народа, нещо подобно на карикатурните “магнати от Уолстрийт”. Това е много мудна, оплакваща се, мърмореща пречка пред възжеленото прекарване на времето, винаги подразбиращо се – бира и в леглото. Много смешна дума – тъща. Все още винаги имам шеги. Всъщност на първото фолио списанието съобщава с едър шрифт: “ТРЯБВАШЕ ДА СЕ ОЖЕНИТЕ ЗА СИРАЧЕ” и прилага съответната снимка, чийто смисъл е, че ето къде лежи “неговата” тъща. Деца? Децата, разбира се, “създават пречки за половия живот”.

“Тя”, заради която всъщност си струва да използваш дезодорант за крака (а иначе за какво ти е?) - тоест по същество бъдещата тъща, но все още се котира – също не е човек, а кучка с чантичка: “за да направиш впечатление на такава жена... ти трябват чар, такт и солидна банкова сметка”, а ако някой започне да се терзае, съобразявайки кое от изброените е най-важно, ясно е посочено: жените обичат онези, които имат “солидна заплата”. Блажени са вярващите.

⁵⁴ Бибирево – краен квартал в Москва, който се смята за по-изостанал и често се свързва с престъпност.

Но все пак трябва да отдадем заслуженото на колектива в редакцията: той ненатрапчиво, внимателно започва да въвежда за пещерния си събеседник трудни понятия: “интелект”, “ум”, “мечти”, но страхувайки се да не изплаши секнешия се и мрънкащ си под носа недораслек, отначало предлага облекчен вариант: така ще разберем, че “сладките блянове са признак на развит интелект”, “еротичните фантазии – отличителна особеност на пъргавия ум”, а също, че “не е вредно да се мечтае – няма да ни измамат и да ни заразят с гадна болест”. “Културата” също е пусната в ход: така “Давид” на Микеланджело се използва за илюстрация към проблема с изпускането на урина, и това е разбираемо – мозъкът, с големина на муха, на читателя нищо от скулптура, освен пишлето, няма да запомни. Малко литература: камъкът в уретрата е наречен от списанието “каменен гост”⁵⁵. Не е забравена и музиката: “хората, тренирали на велотренажорите, докато слушат музика, показали много по-добри резултати, отколкото онези, които въртели педалите сред тишина”. Това е вероятно всичко, но като за първи път има повече от достатъчно култура. Да, всъщност аз не бих шокирала веднага читателя с ураган от интелект, а бих се съсредоточила на препоръки от типа: “не яж от една чиния със съседа си”, “не мъкни храна от неговата чиния: преяждането понижава потентността”. Може би си струва пак и пак да се повторят тези полезни съвети, за да се закрепят минатия материал.

След културата, както е прието, следва просветата, но тук караулът е забележимо изморен: “ШЕЙНАТА. Кой я е изобретил: пука ли ти...” “СНЕГОХОДЪТ. Кой го е изобретил: чукчата.” Чукчата, разбира се, е тъщата в семейството от народи: толкова е смешно, толкова смешно! Автора на сцената! Ето и за зимните спортове: “Може би не е задължително веднага да скачате в дупката в леда. Но да хвърляте снежни топки по прозореца на началника, смятам, сякаш Бог ви повелява”. Колко очарователно за тези, които разбират: тук е и фройдистката “дупка в леда”, и отново, и отново безсмъртният мотив: тъщата и прозореца ѝ, изискващи все нови и нови весели шеги. След като се посмеем, вече с ъгълчето на окото ще отбележим скучните напъни за афоризми (“Пияният мениджър също е мениджър”), бележки на ветеринаря (“Медиците твърдят, че колкото повече пози

⁵⁵ “Дон Жуан, или Каменният гост” — произведение от цикъла пиеси «Малки трагедии», написан от А.С. Пушкин по време на “болдинската есен”.

използваш, толкова по-богат е сексуалният ти живот”) и ще си останем, изглежда, глухи за внезапния мичурински писък: “Лещата – къде още ще намерите толкова соли на фолиевата киселина”! Къде-къде? В индуската брада, нали боде.

Светът на мъжете, предлаган от издателите, е унил и прост: пустиня, а по средата – стълб, който през цялото време пада, дори и да го прикрепяш с пръчка. Този “мъж” никога не е бил момче, нищо не е редил купчета, не е прелиствал книжки с картинки, не е писал стихове, в пионерския лагер не е разказвал на близките си познати истории с призраци. Никога не е плакал за тленността на света – “малък, с ангина на гърлото”⁵⁶. И баща му съответно не му е чел за “Вещия Олег”⁵⁷. А и баща не е имал и сега не трябва да му носи портокали в болницата през целия град. Няма нито сестри, нито братя. И е трябвало да се ожени за сираче. И децата му са досадно следствие от неудачно избран кондом. По странен начин в този свят няма и жена, има само “партньорка” с “гениталии”, като в зоопарка, измъчвана от ненормален апетит за скъпоценни метали, като старицата-лихварка. Животът му е кратък миг от ерекцията до еякулацията с бизнес-лънч по средата и трябва да го изживее така, че да не притисне, да не изстуди и да не изгори главичката на члена си. До петдесет години този кроманьонец само “свършва”, а след петдесетта “край и с него, умира”. На сцената излиза Немезида – аденом⁵⁸ на простатата; тогава на него, юнака, и песни му пеят. Той отпада от страниците на списанието, от полезрението, от живота; точно когато “здравето” му е най-необходимо – цироза, катаракта, пародонтоза, варикоза, хемороиди – доброжелателите от списанието прекратяват допустимите речи, заковават будката и си тръгват. Повикайте читател! Съветник! Доктор! – не-е, деде!? Избърши “очилцата от престижна марка”: на кого си нужен? Предай си часовника “Картие” и прав ти път.

⁵⁶ Стих от едноименна песен на Булат Окуджава.

⁵⁷ Олѣг (Вѣщият Олѣг -умира 912 или 922 г.) — варяг, княз новгородски (от 879) и киевски (от 882 г.). Често се представя като основател на Древнорусската държава. В летописите се споменава прякора му Вещ, т.е. знаещ, предвиждащ бъдещето.

⁵⁸ Аденом (мед.) – вид доброкачествен тумор, който се развива от железистия епител на органите.

Към женските лъскави списания, които се шегуват и хихикат⁵⁹, се присъедини и мъжко, което почти не се отличава, и това е разбираемо. На тях, на татарите, им все тая: “мъше” да домъкват или партньорки да отмъкват.

1998

Николаевска⁶⁰ Америка

Тази седмица, а именно на 31 май, беше отбелязан Световният ден за борба с тютюнопушенето. Тютюнопушенето е приятно, както всеки друг порок, но е вредно. Като пушиш, може да си причиниш рак на белите дробове, както се е случило с Marlboro Man – бруталния красавец от рекламата на най-популярните цигари, постоянно подканващ ни да го последваме там, в Страната на Marlboro, планинско-конното, готино-мачовско виртуално пространство – и ето, че ни подкани. Малбрук отива на война⁶¹, Dieu sait quand reviendra⁶². А той вече няма да се завърне никога. Така че и ние не трябва да пушим. Цигареният дим, съдържащ никотин и смола, освен всичко останало свива съдовете на главния мозък (забележително разширяващи се от коняка), влошава паметта, убива коне, предизвиква емфизем на белите дробове, ендартерит (лекува се с ампутирани на краката), остра кашлица сутрин, опушване на дрехите и помещенията, финансово разоряване, почерняване на зъбите и мрачни погледи от страна на непушачите.

⁵⁹ Фраза от стихотворението на Осип Манделщам. “Без слух за страната” (Не чуя страны...) (прев. – Д. Калев)

⁶⁰ Николай I Павлович е [император](#) на [Русия](#) и [велик княз](#) на [Финландия](#) от [1825](#) до [1855](#) и [цар](#) на [Полша](#) от [1825](#) до [1831](#). Той е син на [Павел I](#) и наследява по-големия си брат [Александър I](#). Управлението му се характеризира с авторитарност и консерватизъм. Наследен е от сина си [Александър II](#). Още в първите дни от управлението си Николай I се сблъсква с [Декабристкото въстание](#), което го подтиква към засилване на традиционния руски [авторитаризъм](#). Тайната полиция изгражда широка мрежа от информатори, [цензурата](#) става по-строга, засилва се държавният контрол в образованието, издателската дейност и целия обществен живот.

⁶¹ Малбрук отива на война (фр. Marlborough s'en va-t-en guerre) — една от най-популярните френски народни песни, написана от френските войници през 1709 г. В навечерието на знаменитото сражение при Малплаке. В песента се разказва как жената на Малбрука чака мъжа си, който е отишъл на война, но той не се завръща.

⁶² Бог знае кога ще се завърне.

Но в края на краищата това си е наша работа, по какъв начин смятаме да го последваме там, където няма скърби, ни въздишки⁶³ : вдишвайки синия дим или нахвърляйки се на козуначените питчици със стафиди.

В защита на тютюна също може да се кажат много неща. Преди всичко за пушенето не е валидна общоизвестната максима: “Всичко хубаво в света е или безнравствено, или от него се надебелява”. От тютюна не се надебелява и е нравствено неутрален: в манастирските устави чревоугодничеството се брои за грях, а тютюнопушенето е само слабост. Тютюнът спомага за съсредоточаването, а оттук следва, че въпреки че влошава краткосрочната памет, затова пък повишава ефективността на мислителния процес. През XVIII век смятали, че той облекчава главоболието и зъбобола, подобрява зрението и работата на стомаха, което не е толкова глупаво, колкото ни се струва: тютюнът премахва стреса, който понякога предизвиква всички изброени по-горе явления. Пушенето улеснява социалното общуване и е незаменимо за стеснителните и плахи хора: едно е просто да си седиш и да мълчиш в компания, друго е да изкривиш уста настрани и примижал да наблюдаваш кълбетата дим: като че ли не си сам, като че ли си зает с нещо. В субкултурата на руската работническа класа сакрално значима е така наречената “почивка за по цигара” – медиативно-катедрален ритуал, спомагащ за хармонизирането на колектива и ритъма на трудовия процес.

В николаевска Русия пушенето на улицата било забранено: жестокост, струва ни се, по-скоро от противопожарен характер, отколкото произтичаща от тираничността на режима. “От искрата ще пламне пламък” – смятал самодържецът, който нямал доверие на верноподаниците си сами да стъпкват фасовете, угарките. Според старата статистика, дървена Русия напълно изгаряла за 25 години, тъй че забраната имала смисъл. През 1968 година в град Кеми⁶⁴ авторът видял плакат: “От 15 май пушенето в града се забранява”: в Кеми имало, а може би и сега са запазени, дървени настилки, населението на града, по наблюденията на автора, в по-голямата си част не можело да върже две приказки и слабо координирало движенията си. Впрочем било юни и пушели всички до един.

⁶³ Фраза от Молитва към Свети Архангел Михаил

⁶⁴ Кеми – град и община във Финландия, намира се на Бяло море.

Аристократичното презрение на населението на град Кеми към административната тирания всъщност е дълбоко национална черта – спомни си авторът по време на скитането си из американките пушилни и малобройните резервации за димящите малцинства. Както е известно, в страната, в която търсенето на щастие е записано в Конституцията, не може да се пуши: в самолетите, по летищата, в повечето университети (включително собствените кабинети и кампуси, тоест на открито), в Калифорния, в болниците, в хотелските стаи, в телевизионните студиа, в моловете (гигантски универсални магазини, пасажи, обединени под общ покрив), на пет метра от обществените сгради, почти във всички ресторанти, в асансьорите (глоба до 500 долара), а понякога и в собствения дом, ако той се изплаща за сметка на университета. Най-огорчаващо е, че контролът за спазването на забраната се осъществява от самите граждани. Съществува упорит мит, че *secondhand smoking* (“вторичното” пушене) е по-опасно от “първичното”, тоест пушещият нанася повече вреди на обкръжаващите го, отколкото на себе си; митът е изключително нелеп дори и поради това, че пушачът поема два вида дим – както първичен, така и вторичен. Но националната параноя не познава логиката. Само трябва да запалиш в кафене, и към теб веднага ще се обърнат няколко души, най-често от женски пол и в “златна” възраст (т.е. простишко казано, старици, колкото и некоректно да звучи), със силно възмутено “открито изказване”, толкова ценено от този тип хора: “Защо пушите и тровите моето здраве с цигарата си?!”, въпреки че самите те току-що са нагънали по един смъртоносно опасен хамбургер от избелено по химически път брашно и изкуствен маргарин, с хидропонно⁶⁵ домати, бледо като попивателна хартия, облъчена салата и мазно-тежък котлет от месо на крава, родена и убита на конвейър, а оттук следва – и пълна с химия на мъката, погълнала адския конструкт с адска смес от синтетично кафе със заменител на мляко и канцерогенна захар, безгрешно предизвикваща

⁶⁵ Хидропоника (от гр. ύδωρ — «вода» и λόνος — «работа», дословно – «работен разтвор») - начин на отглеждане на растения без почва. При такова отглеждане растението се храни не с корените си в почвата, съдържаща в една или друга степен минерални вещества, поливана с чиста вода, а във влажновоздушна, силно аерирана водна или твърда, но пориста, влажна и въздушна среда.

сарком⁶⁶ при мишките. “А нима вие искате да умрете здрави?” – учудват се вие, за да се насладите на взрива от кипящ гняв, предизвикан от неприличната дума “умрете”. Но все пак удоволствието от първото дръпване е развалено. Те умеят да го развалят: демонстративно запушване на носа, фалшива кашлица и махане с ръце, истерично бързо отваряне на прозорците, светнал поглед на обърналите се към теб лица, коментари, които не са насочени към никого, посочване с пръст на забранителните надписи и така нататък. Скучно е да се живее в Новия свят, господа. По неясна причина най-строгий режим е на летищата: така на някое гигантско и пусто летище, служещо за прекачване, в западен щат е измислено следното мъчение: пушилнята е само в един отдалечен и празен бар в края на горния етаж, където е забранено да пушиш прав, а седнеш ли, си задължен да поръчаш “дринк”, а то струва пет долара, даже и да е обикновен сок. Стъпка навътре в помещението – пет долара, стъпка навън – 200 долара глоба. Капан за Пепеляшка⁶⁷. Не знам как би излязъл от положението американец, но авторът, възпитан в атмосфера на масови лъжи, демагогия и двуличие, успя да изпуши половин цигара, преструвайки се едновременно на глуха, неграмотна и чужденка, а на виковете на почервенелия от злоба сервитьор: “Какво ще пиете? Тук сте длъжни да си поръчате!!! Ще повикам полиция!” отговори с кретенски вид: “А може ли просто чаша водопроводна вода.”

Мога да разкажа за това как разведен мъж се опита да лиши бившата си жена от майчински права за това, че тя пушела, и как нещастната жена се обърнала за подкрепа към група феминистки, борци с мъжете. Онези с женска хитрост и неженски ум парирали удара като доказали, че мъжът яде масло – в американската митология това е вещество по-страшно от стронция – и ще храни новороденото с масло, задръствайки нежните му съдове със смъртоносни буци холестерин, и затова не е ясно коя смърт е по-мъчителна. Не трябва да питате кой е победил – такива процеси продължават десетилетия, докато новороденото не умре от хероин или при автомобилна катастрофа.

⁶⁶ Сарком (мед.) – злокачествени тумори, произхождащи от тъкани с мезенхимен произход – хрущяли, кости, мускули, съдове и др.

⁶⁷ Капан за Пепеляшка (фр. Piège pour Cendrillon, 1965) – криминална повест на френския писател Себастиан Жапризо.

Най-страшно е в Калифорния, страната на усмивките, където никоой никога няма да умре; там не можеш да пушиш дори на откритите веранди на ресторантите, въпреки че чудесният климат и упоителните природни гледки сякаш те канят на седянка с цигара в ръка. Та нали над главите ви е откритото небе, то е общо! – пискате вие, когато кухненският архангел с огнен меч ви извлича от градината; вие призовавате обкръжаващите за справедливост, но показната доброжелателност изчезва от вечно младоликите им лица, химично избелените им зъби се подострят, в очите проблясват мълнии, и те може даже – о, ужас! – да се изпотят. Мразят ви, дърпат се настрана от вас, зад гърба ви с тревожни гласове говорят за вас. Чувствате се не на място, чумав, прокажен, лице от кавказки тип, чувствате се като бежанец от изгорен аул в гнуслива, неприятна столица: краката в прах и краста, под халата ви сърби, но трябва набързо да доядете остатъците, завити във вестник, и сега ще дойде милиционерът.

Всъщност, отдавна е забравен смисълът на забраната, отдавна е изгубено чувството за реалност. В едно северно градче има малък ресторант, където вътре може да се пуши, а отвън на верандата – не, а защо? Така бил заповядал мениджърът. Но защо, защо така?! – Така бил заповядал мениджърът. Религиозните забрани не се обсъждат, те се изпълняват. Защо трябва да си закриваме лицето с фередже, да не ядем до първата звезда, да осветяваме козунаците, да не се докосваме до говеждо, или обратното – до свинско, или до боб? – Затова.

Болните от СПИН отначало се смятали за негодници, сега ги мислят за герои. И едното, и другото е глупаво, но поне еволюцията в този случай е тръгнала в положителна посока: страхът пред неизвестното, паниката били заменени с толерантност и съчувствие. Пушачите са обречени на обратното. Отмина времето, когато цигарата в устата беше свидетелство за дързост или шик, мъжественост или пикантност; мина времето, когато, смеейки се, съчувстваха на онези, които неуспешно се опитваха да се отърват от почти наркотичната зависимост (“Няма нищо по-просто от това да откажеш цигарите. Аз самият съм го правил осем пъти” – Марк Твен.) Никоой няма да ни съжали, няма да ни изтърпи, няма да ни обича

чернички, опушени, никой тяма да ни признае правото да бъдем различни, да обичаме различни неща, да зависим от своите, а не от общоприетите демони.

Аз от земното зло многократно отърваване още не знам. Но помни — имаш право велико: да избираш смъртта си — ти сам.⁶⁸

А си струва по време на ежегодния парад в Ню Йорк да минете като голяма протестираща група, димейки като комин и носейки фалическите изображения на пури, тютюн за дъвчене, лули и наргиле. Биха се присъединили тълпи: бездомници, свободни художници, собственици на ресторанти, производители на цигари, а най-важното – индианци, тъй че да е спазена и политкоректността. Най-отпред биха носили огромна картонена статуя на Свободата, стиснала във вдигнатата си длан запалка ВИС – ето ви и спонсор. Та нали членът от американската Конституция, гарантиращ правото на търсене на щастие, не обговаря в какво се състои то, щастieto. А може би то се състои в това с лека стъпка да слезете под свода на последния пруст обгърнати от синичките кълбета дим, чувствайки се най-накрая хора, които не се отчитат пред никого, освен пред боговете и случая, свободни, като Marlboro Man, захвърлили плътската тежест на земните предмети – те ще останат като паметник на онова, което в този живот се плъзга към своето изнемогване и излита като струйка дим.

Хайде, момчета, да запалим преди старта. Или преди финаша.

Юни 1998

Пълзи

Тази седмица нямах намерение да купувам нищо. Но ми се наложи. Дадената в навечерието заплата за една нощ от само себе си се стопи с една четвърт, а озеленяване на финансовата си градинка не успях да извърша. Пунктовете за получаване на зелено се затвориха, а измамно-доброжелателният Франклин притискаше устни в портфейлите на други щастливци. “Какво ли да си купя? – мързеливо си мислех в четвъртък сутринта. – Ще си купя нови пердета.” И без да бързам, стъпка по стъпка, се запътих към магазин “Руски лен” на

⁶⁸ Гулильов, Н. Избор. (Б. Ламбовски – прев, 1993).

Комсомолски проспект. От хората бях чула, че в магазин “Руски лен” продават руски лен – нетривиално решение, трябва да призная: та нали името в наши дни не говори изобщо за нищо. Така например в моя квартал има магазин “Кураре”⁶⁹, търгуващ не със стрихнин и иприт, а с напълно доброкачествени и евтини продукти; магазин “Партия”, където никога няма да срещнеш дядо Зю с червени знамена, а също така “Дюкян на живота”, където можеш да се сдобиеш с нашийници за кучета или изкуствени мишки за котките (ето така е винаги: за кучетата – брадва, а за котките – свадба).

Но “Лен” действително се оказа магазин за платове. Разбира се, 80 процента от парцалките бяха турско-сирийски стоки за масова употреба, по-подходящи за селските хареми; 10 процента – доставка от Беларус и Словакия (можеха и да не се стараят да ги доставят), тук-там попадаха и западноевропейски нещица – някой друг пурпурночервен парцал, покрит с бурбонски лилии, напълно годен да бършеш с него пода, ако около джакузито е накупано. Но всичко останало беше истински лен, безкрайно евтин – някъде 11 рубли за метър. Нужен ли ми е или все пак не? – замислих се и отидох да се разходя по непознатия ми проспект, за да може решението за покупката само да съзрее в главата ми. Животът по проспекта тихичко си течеше. В един магазин не купих лампа (сега наричаща се светилник) за 1750 рубли, а в друг прекрасно минах и без лампа за 2800 рубли (червен балон на конец). “Това е вчерашна цена – обясниха ми. – Днес вече струва 4600.”

Не успях да смеля тази информация, преди изведнъж да настъпи мъртвешка тишина, като преди идването на торнадо, после хората започнаха да си шушукат, усети се раздвижване, изтича охраната с мобилни телефони, чу се сподавен вик: “Затваряй!” и заключиха. Аз и жената, решила да си купи чайник във формата на заек, панически напуснахме отдела със съдовете, след като решихме, че магазина превземат вахабити⁷⁰. “Какво става?” – “Пълзи!” – викна ми някой с петниста

⁶⁹ Кураре е една от най-силните старинни южно-американски отрови, приготвяна от кората на растението *Strychnos toxifera*. Курарето е използвано от индианците от Гвиана и басейна на река Амазонка първоначално при лов със стрели.

⁷⁰ Вахаби́зм (от араб.)— религиозно-политическо движение в исляма, формирано през XVIII век, според което истинският ислям се е практикувал само от първите три поколения последователи на пророка Мохамед, поради това протестира срещу всички последвали иновации, смятайки ги за ерес. През 1932 последователи му създават — Саудитска Арабия.

униформа, докато тичаше. “Кой?!” – “Курсът!” – “И колко е сега?... “– извика жената, тресейки електрическия заек. – “Не знаем!... Пълзи!...” Аз усетих, че парите в джоба ми паднаха и оседнаха като мартенските преспи в романите на Тургенев.

Прахосмукачка! Ето какво ми трябва! Тя е скъпа! Преминах през кордона от охранители, дърпащи ключалките над оранжевите синтетични покривчици, и се затичах към съседния магазин – битова техника. Там вече се беше натрупала малка купчина от хора, драскащи с нокти заключените врати. “Техническа почивка!” – крещеше мениджърът през непробиваемото стъкло. “Знаем ги ние вашите почивки, получил си го – продай ми видеото!” - крещеше нервен мъж от нашата страна. Но образите на мениджъра и неговите охранители се разтвориха зад тъмното стъкло като риби, отишли в дълбочините. Аз се втурнах към търговската палатка и изкупих всичките осем кутии цигари “Ява – ответен удар”, впрочем вече успели да поскъпнат. Така! Сега пердетата. Лен? Да върви по дяволите леньт! Ще се накупя от най-скъпата вълна! Това става на Ленинския проспект, в “Дома на платовете”, но луд умора няма. Може би те все още не знаят, че пълзи. Махнах с ръка и три коли с писък спряха.

“Плащам двайсет” – усетих се на половината път.

“Какво значение има” – учудващо отговори шофьорът.

На пътя беше заседнала бяла сватбена лимузина; на бронята се поклащаше букет цветя, вратите бяха отворени, вътре беше празно – явно колата се е развалила. Но усещането беше такова, сякаш младоженците, като се чули по радиото, че “той пълзи”, са захвърлили колата и са се втурнали – така, както са си, с було и лакирани обувки – към най-близката търговска точка, било то бутик със сака от крокодилска кожа или будка “American Sasisk”, за да изкупят стоките до една, докато още могат.

След десет минути вече влизах тичешком, задъхана, в жадувания магазин, но продавачите от “Дома на платовете” ме бяха изпреварили: те тичаха пред мен, лепейки хартиени ленти на вече забранените, недостъпни вносни платна: някъде в невидимите финансови висини безшумно се вдигаше цената на немските, турските, френските и испанските стоки – като в маларийна треска. Част от клиентите още не разбираше какво става, другите Нютони с остър ум, винаги в изобилие раждащи се

на руска земя, вече с всички сили партизанстваха, като режиха хартията от харесалите им парчета и се правеха, че винаги е било така. Разобличаваха ги, избухваха позабравените скандали от съветски тип; пред касата вече стоеше дълга и покорна съветска опашка. Купих си километър плат: не какъвто исках, а какъвто имаше. С касиерката се объркахме с парите: тя пресмяташе в нови, а аз по навик в милиони, като едновременно ги преобръщах в условни единици. А след това във все още неохладената възбуда от придобиването и натрупването си накупих конци за третото хилядолетие – за около осем рубли – и пак се обърках.

“Трябва да ви дам още педесетачка “ – казах на продавача.

“Да вървят по дяволите тази петдесетачка” – доброжелателно отвърна продавачът.

Процесът се задвижи.

Август 1998